

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ
НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В
УКРАЇНІ**

Збірник наукових праць за заг. ред. М. К. Галянтича

Київ
2014

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА НАПрН УКРАЇНИ

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ
НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ**

Збірник наукових праць
За заг. ред. М. К. Галянтича

Київ – 2014

УДК 340.132:334.012.46](477)(082)
ББК 67.9(4Укр)0я43+65.9(4Укр)290я43
УЗ1

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
(протокол № 12 від 17 грудня 2014 р.)*

Відповідальний за випуск – Кочин В. В., кандидат юридичних наук

**Удосконалення правового регулювання статусу
непідприємницьких організацій в Україні: Збірник наукових праць
(за результатами роботи «круглого столу») / За заг. ред.
М. К. Галянтича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – 72 с.
ISBN 978-617-7087-35-8**

19 грудня 2014 року відділом проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України проведено «круглий стіл» на тему: «Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні».

У матеріалах збірника представлені результати наукових досліджень з проблематики статусу непідприємницьких організацій.

© Автори, 2014
© Науково-дослідний інститут
приватного права і
підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака, 2014

ЗМІСТ

Галянтич Микола Костянтинович ПРАВОВІ СПОСОБИ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМИ БУДИНКАМИ.....	5
Шишка Роман Богданович, ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	9
Яворська Олександра Степанівна, БЛАГОДІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА.....	12
Бабецька Іванна Ярославівна, ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	16
Гелич Алла Олександрівна, ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМУНАЛЬНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА	20
Зозуляк Ольга Ігорівна, ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	22
Короленко Віталій Михайлович, ЩОДО РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТІ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	26
Кочин Володимир Володимирович, КЛАСИФІКАЦІЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.	31
Менджул Марія Василівна, ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	36

Примак Володимир Дмитрович, ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА МЕЖІ ЇХ ПРАВозДАТНОСТІ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	40
Федорченко Наталія Володимирівна, ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ	41
Черненко Олена Анатоліївна, НЕКОМЕРЦІЙНІ ПІДПРИЄМСТВА ТА НЕПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ	48
Шевченко Ольга Миколаївна, ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩИХ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: НОВЕЛИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ..	51
Ясечко Світлана Вадимівна, ПРАВОЧИНИ З ОСОБИСТИМИ НЕМАЙНОВИМИ БЛАГАМИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ	55
Балюк Юлія Олексіївна, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КОНДОМІНІУМІ	56
Бесарабчик Влада Олександрівна, ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ..	59
Бобик Ірина Ігорівна, ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	62
Довбиш Олександр Олександрович, ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ МАЙНА ЯК ОБ'ЄКТУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	65
Парута Юлія Іванівна, ГРОМАДСЬКА СПІЛКА – НОВАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	67

заступник директора з наукової роботи НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ СПОСОБИ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМИ БУДИНКАМИ

В Україні діє цивільне законодавство, що визначає створення товариства власників можливе на різних засадах із створенням юридичної особи без створення юридичної особи.

Для управління, утримання і використання майна жилих будинків, яке перебуває у загальному користуванні, може створюватися об'єднання власників, як одна із форм утримання житла. Концепція державної житлової політики від 30 червня 1995р. схваленої Верховною Радою України, одним із шляхів реалізації житлової політики визнає обов'язкове об'єднання власників квартир багатоквартирних будинків у товариства (об'єднання) на основі приватизованого житлового фонду.

Об'єднання співвласників багатоквартирного жилого будинку створюються власниками для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання та використання неподільного та загального майна. Об'єднання є неприбутковою організацією і не має на меті одержання прибутку для його розподілу між членами об'єднання.

У багатоквартирних жилих будинках їх власники або уповноважені ними органи мають право укладати договори на виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням і ремонтом будинків не тільки з державними, а й з приватними підприємствами.

Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», набрав чинності з 4 січня 2002 року і визначає правові та організаційні засади створення, функціонування, реорганізації та ліквідації об'єднань власників жилих та нежилых приміщень багатоквартирного будинку. Після набуття статусу юридичної особи об'єднання може прийняти житловий комплекс на власний баланс для управління житловим комплексом, залишити весь комплекс чи його частину на балансі попереднього власника чи укласти договір з будь-якою юридичною особою, статут якої передбачає можливість здійснення відповідної діяльності, про передачу їй на баланс усього житлового комплексу або його частини.

В законі “Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку” введено поняття управителя, який є юридичною особою, що здійснює управління неподільним та загальним майном житлового комплексу за дорученням власників майна і забезпечує його належну експлуатацію тощо. Уповноваженою особою власника може бути юридична чи фізична особа, яка мешкає в цьому будинку, або запрошена зі сторони для роботи за трудовою угодою. Але носієм прав і обов'язків, як і раніше, залишається кожний власник квартири. Як спосіб самоорганізації об'єднання можуть створюватися тільки низу, оскільки необхідність створення об'єднань, може позбавити мешканців можливості вибору найкращих рішень з приводу управління загальним майном багатоквартирного жилого будинку.

Стаття 385 ЦК визначає, що власники квартир можуть створювати об'єднання власників квартир (житла). Цивільний кодекс України виділяє дво- і багатоквартирні будинки, а також житлові будинки, не зазначаючи кількість квартир в них (ч.2 ст.ст.331, 351, 357, 379, 380 ЦК України). Звичайно правовий

режим дво- і багатоквартирного будинків значно відрізняється від індивідуального житлового будинку садибного типу.

Види жилих будинків, відповідно до проектів будівництва, можуть бути: одноповерхові, мансардні, дво- і трьохповерхові, окремо споруджені або зблоковані (будинок має декілька квартир з окремими виходами на подвір'я); малоповерхові (до 5 поверхів) і багатоповерхові (більше 5 поверхів). Квартира може бути однокімнатною або багатокімнатною. Фактично квартири з нежилими приміщеннями включають в себе повітряний обсяг, обмежений внутрішніми поверхнями огорожуючих конструкцій. Відповідно до житлового законодавства Республіки Беларусь, жилий будинок це будівля, в якій більше половини площі підлоги зайнято жилим приміщеннями.

Власникам квартири у дво- або багатоквартирному житловому будинку належать на праві спільної сумісної власності приміщення загального користування, опорні конструкції будинку, механічне, електричне, сантехнічне та інше обладнання за межами або всередині квартири, яке обслуговує більше однієї квартири, а також споруди, будівлі, які призначені для забезпечення потреб усіх власників квартир, а також власників нежитлових приміщень, які розташовані у житловому будинку.

При приватизації житла у багатоквартирного будинку власники квартири повинні були вибрати спосіб управління спільним майном будинку: створити товариство власників квартир або укласти договір на управління з професійної керуючої організацією. При подальшому набутті права власності власники квартир повинні приєднатися до обраному способу управління. Спосіб управління може бути змінений рішенням більшості власників квартир будинку, наприклад, більшістю голосів власників квартир може бути організовано товариство, якщо воно не було створено при приватизації першої квартири у будинку. Як зазначає П.І.Седугін, «кондомініумом може бути визнаний не тільки окремих будинок, але і частина будинку (будови), що має не менше одного під'їзду. В якості кондомініуму може виступати також комплекс із декількох будов, що включає під'їзні шляхи, зелені насадження, двір або частина двору, водоймища»¹.

В даний час управлінням багатоквартирними будинками займаються:

1. органи місцевого самоврядування, колишні державні підприємства (ЖЕКи), що працюють на основі договорів, укладених з кожним власником квартир в будинках, де не створені товариства;
2. житлові кооперативи, які продовжують управляти будинками, побудованими членами ЖБК;
3. товариства співвласників квартир;
4. приватні фірми або управителі-підприємці, які виконують функції управління на підставі цивільних договорів

Членами товариства поряд з власниками житлових приміщень є і власники нежитлових приміщень. Членом товариства також є органи місцевого самоврядування, якщо в будинку є неприватизовані (державні) квартири. Реєстрації в єдиному державному реєстр нерухомості підлягають: багатоквартирний житловий будинок як єдиний комплекс нерухомого майна, права власності на кожну квартиру та житлове приміщення, частка в спільному майні кожного власника приміщення.

Спосіб управління вибирається на загальних зборах власників приміщень у будинку - членів товариства.

¹ Седугін П.И. Жилищное право. Учебник для вузов. – 2-е изд. – М.: НОРМА. – 2000. – 284. – С.265.

Як зазначають В.П.Кукса, Г.І.Онищук, М.В.Руль, Г.М.Семчук, В.П.Чернявський “є чотири методи визначення відсотка спільної власності:

- у рівних частках кожного співвласника будинку;
- в частках пропорційно площі приміщень, які перебувають у власності кожного власника, віднесеної до площі всіх приміщень будинку;
- в частках пропорційно вартості приміщень, які перебувають у власності кожного власника;

- в частках визначених з урахуванням особливостей їх використання, переваг у розміщенні та інших факторів”². Відповідно до ст.9 Федерального Закону Російської Федерації “Про товариства співвласників житла” доля кожного володільця у праві спільної власності на спільне майно в кондомініумі за згодою володільців може бути встановлена різною для різних володільців в залежності від виду належних їм приміщень³. Разом з тим для розвитку приватно-правових засад у житловій сфері слід передбачити можливість функціонування житлових комплексів, різного роду об’єднань, без створення юридичних осіб вони можуть функціонувати і як договірні об’єднання відповідн, що прямо впливає із правового регулювання підприємницьких організацій.

У США передбачено таку форму управління будинком як «Асоціація власників». Така організація створюється переважно як некомерційна організація, хоча законодавством не заборонено брати участь у комерційній діяльності. У США з метою виконання окремими власниками прийнятих на себе фінансових зобов’язань, передбачається умовний заклад квартир, які належать кожному власнику, що дає змогу “Асоціації власників” у судовому порядку здійснити примусово відчуження квартири за несплату внесків на утримання будинку⁴. У зв’язку з тим, що об’єднання може створюватися у формі товариства власників квартир, господарського товариства, статутних об’єднань, що безумовно, потребує від засновників для створення товариства укласти установчий договір і затвердити статут товариства.

Як зазначає П.В.Крашенинников «Асоціація здійснює володіння, користування і розпорядження усіма належними їй квартирами. В інтересах всіх власників рада директорів або уповноважені їм особи власників в праві оперувати голосами»⁵. Забороняючи розпорядження житлом до розрахунку з об’єднанням, статуту асоціації захищати свої фінансові інтереси⁶.

На нашу думку, об’єднання повинно створюватися як у вигляді об’єднання співвласників багатоквартирного жилого будинку, та інших організаційно-правових форм. Лише тоді воно матиме широкі права для здійснення діяльності, пов’язаної з утриманням жилого будинку і прибудинкової території, у тому числі й укладення договорів з фізичними та юридичними особами, одержання кредитів в установах банків. 7. Виходячи із вище зазначеного власники

² Кукса В.П., Онищук Г.І., Руль М.В., Семчук Г.М., Чернявський В.П. Створення об’єднань співвласників багатоквартирних будинків – основа реформування житлового сектора. – К.: Укрлітопис. – 1996. – 64 с. – С.8.

³ Ваш дом, Ваша квартира. Новейшие законодательные и нормативные документы, комментарии специалистов. – Библиотека “Российской газеты”. – Вып. №2. – 1998. – С.106.

⁴ Кукса В.П., Онищук Г.І., Руль М.В., Семчук Г.М., Чернявський В.П. Створення об’єднань співвласників багатоквартирних будинків – основа реформування житлового сектора. – К.: Укрлітопис. – 1996. – С.8.

⁵ Крашенинников П.В. Право собственности и иные вещные права на жилье помещения. – М.: Статут. – 2000. – 123 с. – С.116.

⁶ Там же.

приміщень у багатоквартирному жилому будинку зобов'язані обрати один із способів управління будинком: 1) безпосереднє управління власниками приміщень багатоквартирного будинку; 2) управління об'єднанням співвласників багатоквартирного жилого будинку або житловим кооперативом, або споживчим кооперативом; 3) управління управителем: фізичною чи спеціалізованою юридичною особою.

Рішення про вибір способу управління багатоквартирним будинком, зазначає М.Ю.Тихомиров, вправі прийняти тільки загальні збори власників приміщень у цьому будинку. Поняття “вибір способу управління” включає в себе не тільки можливість спочатку визначити цей спосіб, але і змінити його в подальшому, обравши повний спосіб управління⁷.

Спосіб управління обирається мешканцями на загальних зборах і може бути змінений. Власники жилих приміщень у багатоквартирному будинку зобов'язані укласти договір управління, який укладається у письмовій формі і підписується сторонами. Умови договору управління встановлюючи однакі для всіх власників жилих приміщень у багатоквартирному будинку. Управління багатоквартирним будинком, що знаходиться у комунальній власності, але частина квартир в якому приватизована, також повинно здійснюватися з урахуванням вищезазначених вимог, шляхом укладання договору управління будинком. При безпосередньому управлінні багатоквартирним будинком договори про укладання послуг по утриманню або використанню робіт, по ремонту спільного майна в цьому будинку з особами, що здійснюють такі види діяльності, власники укладають на підставі рішення загальних зборів. При цьому всі або більшість власників виступають в якості однієї сторони у таких договорах. Інтереси власників жилих приміщень може представляти один із власників жилих приміщень або інша особа, в спеціально наданих їй повноважень власниками жилих приміщень.

Факт створення об'єднання власників квартир багатоквартирного будинку не може бути підставою для збільшення або зменшення обсягу їхніх прав щодо володіння, користування та розпорядження власним майном. Об'єднання приймає рішення про вибір способів управління багатоквартирним будинком, створюються на добровільних засадах з метою сприяння управлінню, утриманню, а також ефективного використання квартир та іншого нерухомого майна.

Слід погодитися з висновком І.М.Кучеренко, яка зокрема зазначила, що нормативи: акти, які регулюють порядок створення та діяльності товариства власників квартир, суперечать один одному, а також нормам цивільного законодавства; для визначення мети створення товариств власників квартир потрібно вирішити питання про організацію експлуатації і утримання житлових будинків та участь держави у цьому процесі⁸.

Висновки

З проведеного аналізу нормативних актів, які регулюють порядок створення діяльності товариства співвласників квартир, можна зробити висновки.

У багатоквартирному жилому будинку може бути створено лише одне об'єднання співвласників. Що стосується організаційно-правової форми створення товариства, то право вибору тієї чи іншої мети діяльності товариства

⁷ Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Жилищное право России: практический курс / Под ред. М.Ю.Тихомирова. – М., 2005. – 461 с. – С.424.

⁸ Кучеренко І.М. Розвиток житлового законодавства / Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні / Я.М.Шевченко, О.М.Малаякво, А.Л.Салатко та ін. – Харків: Консум. – 1999. – 272 с. – С.162.

належить співвласникам (квартир і будинків). У зв'язку з тим, що товариство власників квартир створюється добровільно то, безумовно, власники без створення товариства можуть укладати цивільний договір про спільне утримання майна.

2. Основна мета Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» — надати власникам квартир права вільного вибору способів організації експлуатації жилого будинку, а також підвищити їхню особисту відповідальність за утримання жилого будинку. Власники квартир, нежилых приміщень у багатоквартирному будинку для забезпечення ефективного використання і спільного користування жилим будинком повинні мати цивільні права і нести цивільні обов'язки. Слід погодитись із позицією І.М. Кучеренко, яка зазначає, що «статут об'єднання повинен мати рекомендаційний, а не обов'язковий характер»⁹, і не обмежувати правосуб'єктність особи.

3. У процесі виникнення різних форм власності повинні обов'язково створюватися різні об'єднання власників квартир. Оскільки ж товариство може створюватися тільки за згодою всіх власників, поєднаних єдиною спільною метою, і при цьому захищатимуться інтереси кожної особи, всі рішення мають прийматися за згодою всіх учасників об'єднання. Створення об'єднань власників має відповідати інтересам окремих власників.

4. Основна мета об'єднання співвласників багатоквартирного жилого будинку не обмежити, а надати власникам квартир права вільного вибору способів організації експлуатації жилого будинку, а також встановити їхню особисту відповідальність за утримання жилого будинку.

5. Юридичні особи можуть бути у вигляді: 1) об'єднання співвласників багатоквартирного жилого будинку житлово-будівельного, житлового кооперативу, товариства співвласників житла як некомерційна організація; 2) у вигляді договірної об'єднання, як повне товариство.

6. В одному будинку має бути дозволено створення не тільки одне об'єднання, а й декілька яке включає в себе бажаючих вступити до певної організаційно-правової форми утримання будинку. Особи, які не виявили бажання організуватися у певні організаційні форми, визначені законодавством, здійснюють утримання будинку та прибудинкову територію на підставі цивільно-правових договорів (багатостороннього про сумісну діяльність або двостороннього – про утримання будинку і прибудинкової території).

Шишка Роман Богданович,

завідувач кафедри господарського права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету, професор, доктор юридичних наук

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Згідно ч. 1 ст. 2 ЦК України учасникам цивільних відносин визнані особи: фізичні та юридичні. Щодо перших, то їх характеризує натуральність і свідомість з усіма витікаючими наслідками щодо можливості вчиняти юридично значущі дії та усвідомлювати їх значення, а щодо других, то їх особливість в соціальному, а

⁹ Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2004. – С. 35.

не природному походженні, і участі в правовідносинах в інтересах їх засновників і під управлінням тої ж фізичної/ фізичних осіб.

Нагадаємо, що відповідно до розробленої та оприлюдненої автором теорії «делегувальних повноважень» юридичної особи вона: утворюється засновником, діє в інтересах засновника/засновників, йому/їм підконтрольна; ним безпосередньо, чи опосередковано через найманого керівника, управляється. Визначально мета діяльності юридичної особи визначається засновником і він наділяє її майном, постійно нею переймається, отримує те, заради чого її створив, несе ризики, які пов'язані з її діяльністю, а у встановлених законом випадках, зокрема щодо товариств з додатковою відповідальністю, несе матеріальну відповідальність.

Гносеологічно, інститут юридичної особи обумовлений становленням товарно-грошових відносин у ринковій економіці, суспільним розподілом праці, необхідністю включення до цивільного обороту майна держави, кооперативів, громадських та інших організацій. З метою найбільш ефективного і раціонального використання державного майна, воно за загальним правилом розподіляється і закріплюється за окремими державними підприємствами, установами та організаціями. Наділення підприємств і об'єднань майном, надання їм господарської самостійності є неодмінною передумовою здійснення господарського розрахунку, вчинення правових актів по реалізації продукції, розпорядження грошовими коштами, тобто виступу в обороті як суб'єкта цивільних прав та обов'язків.

Правий феномен юридичної особи полягає у її відмінності від фізичної особи і відсутності того, що притаманне людині як біосоціальної істоті. Юридична особа, насамперед організація, що створена у встановленому порядку для досягнення певної мети: загальної чи спеціальної. Тож визначально вона створена на підставі закону, на відміну від особи фізичної особи, яка створена природою і матеріально живе у часі та просторі. Сама юридична особа не має фізичної реальності і відчутти її на дотик не можна. Вона сприймається лише через наслідки/результативність її діяльності чи відсутність такої. Отже це своєрідний юридичний феномен як визначений учасник правовідносин.

Юридична особа існує як соціальна реальність, як той відокремлений комплекс чи його оболонка, як самостійний носій прав та обов'язків згідно їх виду та призначення. Вона – специфічний суб'єкт права, суб'єкт, про який йдеться тоді, коли потрібно представити людину чи суверена. Головне, що її права та інтереси підпорядковані інтересам її засновників, за винятком випадків, що встановлені законом. З огляду на це юридична особа підконтрольна від моменту її створення (відповідно до закону) при здійсненні діяльності через дозвільні та контрольні механізми, та при припиненні. Суд може постановити рішення про припинення її існування на підставі та у порядку, що визначені законом.

Не вдаючись у поняття юридичної особи у ст. 80 ЦК України зазначимо, що їй притаманні ознаки: а) як складова легального визначення; б) як атрибут інших статей, які є необхідними елементами її конструкції; в) які запропоновані для посилення її функціональності. Щодо останнього йдеться про поділ осіб на комерційні та некомерційні, що детермінує їх права та обов'язки. Перші створені для здійснення підприємницької діяльності, другі для невідприємницької діяльності і зокрема: задоволення житлових, обслуговуючих, комунікативних, самореалізаційних, політичних та інших потреб.

Некомерційні організації утворюються в організаційно-правових формах, мають особливості організаційної структури, способи відокремлення майна, участі в цивільному обороті, відповідальність за результати своєї діяльності та за зобов'язаннями. Оскільки вони утворюються і діють на засадах самоорганізації, то

більшість їх є об'єднаннями майна та або діяльності. Окремі з них можуть бути у формі товариств, зокрема споживчі кооперативи – об'єднання фізичних осіб на умовах членства з метою задоволення потреб в торговельному і побутовому обслуговуванні, інших послугах. Проте окремі такі товариства по суті є господарськими. Споживчий кооператив займається господарською діяльністю, але він не пов'язаний з одержанням прибутку.

Найбільш поширеними є об'єднання громадян чи, на наш погляд: а) фізичних осіб у випадках коли не застосовується режим реторсії стосовно іноземців та обмежень щодо біженців та апатридів; б) об'єднання громадян, якщо вони створені для здійснення тих прав та свобод, які надані Конституцією України лише громадянам України. Зокрема йдеться про політичні партії – об'єднання громадян-прибічників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, для яких головною метою є участь у здійсненні державної політики, формуванні органів влади, органів місцевого та регіонального самоврядування і представництва в їх складі. Дивно було, якщо в цих партіях приймають участь іноземці. Зокрема ополчення, яке складається із іноземців і бореться за права російського населення на території України. Такі випадки повинні бути виключені на національному та міжнародному рівні і не бути правовою основою для екстремізму і сепаратизму.

Інше призначення у громадської організації – об'єднання громадян для задоволення захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Специфіка цих об'єднань, що їх членами можуть бути особи, які досягли 14 років.

Особливим різновидом некомерційних юридичних осіб є благодійні організації, які проявили себе кращим чином у підтримці України у тяжкий час. Благодійні організації – недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної діяльності — безкорисливої діяльності, що не передбачає прибутків, в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Вони утворюються у організаційно-правових формах членських благодійних організацій; благодійних фондів; благодійних установ; інші благодійних організацій (фундацій, місій, ліг тощо).

Досить цікавими є творчі спілки – добровільні об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту. Вони діють на принципах добровільного об'єднання її членів, які належать до одного фахового напрямку культури та мистецтва, самоврядування, взаємодопомоги і співробітництва, невтручання у творчий процес, вільного вибору форм і методів творчої діяльності, визнання авторських прав. У кожному фаховому напрямку може бути створено одне або більше добровільних творчих об'єднань.

Останнім часом на таких засадах діють об'єднання науковців: а) як самоуправні академії; б) як асоціації, наприклад асоціація цивілістів України. Попри професійного спілкування та концентрації фахівців та обговорення нагальних наукових проблем вони переймають на себе тягар організації наукових форумів, налагодження наукових зв'язків з зарубіжними колегами тощо. Принагідно зауважимо, що такі форми наукового співтовариства поширені у інших країнах де нема стільки національних академій як в Україні.

Значне місце серед них з огляду на релігійні традиції серед самоврядних організацій посідають релігійні організації. Їх правове становище окремо врегульоване Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», згідно з яким релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту (положення). Вони утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до

своїє ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Такими організаціями є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються із зазначених релігійних організацій.

Деяко виокремлено серед некомерційних організацій є установи – організації, що створена власником для здійснення функції некомерційного характеру і фінансуються ним повністю або частково. Це державні установи, які здійснюють управлінські функції, правоохоронні органи (суди, органи міліції, прокуратури, арбітражні суди), державні наукові та навчальні заклади, державні організації охорони здоров'я, державні установи, які здійснюють соціально-культурні функції (театри, філармонії, музеї і т. ін.). Для їх матеріально-технічного забезпечення та персоналізації відповідальності за рахунок залучених коштів та зменшення навантаження на бюджет вони визнаються юридичними особами. Це є виправданим в умовах ринкової економіки.

Згідно ст. 86 ЦК України непідприємницькі юридичні особи поряд зі своєю основною діяльністю можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені та сприяє її досягненню. Це є прикриттям, яке використовують недобросовісні підприємці.

Таким чином, феномен непідприємницьких юридичних осіб має відмінні риси від комерційних. Проте потребує уточнення їх правосуб'єктність, зокрема в частині здійснення комерційної діяльності.

Яворська Олександра Степанівна,
професор кафедри цивільного права та процесу Львівського національного
університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, доцент

БЛАГОДІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Масовий волонтерський рух, благодійництво, добродійність, пожертви потребуючим стали вагомим соціальним чинником сьогодення. Без таких проявів соціальної активності та моральності кожного зокрема немислима сучасна людська спільнота. Такі форми прояву людської свідомості, солідаризації з потребуючими допомоги зачасти діють ефективніше за відпрацьовані здавалось би державні інституції. Волонтери та благодійники фактично почали виконувати роботу, з якою невзмозі (хоч і повинна) впоратися неповоротка державна бюрократична машина, перевантажена різними органами, відомствами, чиновниками, службовцями, механізмами, процедурами тощо.

Нормативне оформлення благодійництва та благодійної діяльності в Україні фактично розпочалося з прийняття 16 вересня 1997 року Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» [1], Закону України від 22 жовтня 1999 року «Про гуманітарну допомогу» [2], Закону України від 19 квітня 2011 року «Про волонтерську діяльність» [3] та нового Закону України від 5 липня 2012 року «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [4]. Поняття благодійної діяльності було офіційно роз'яснене у Рішенні Конституційного Суду України від 28 жовтня 2009 року [5].

Зокрема, у Рішенні КСУ зазначено, що благодійність і благодійницька діяльність мають єдину мету – надання благодійної допомоги. Різні форми благодійності і благодійної діяльності характеризуються такими правовими

ознаками: безкорисливість, що свідчить про те, що допомога надається на благо інших без будь-якої вигоди; добровільність – діяльність, що здійснюється за власним волевиявленням і з мотивів, що мають морально-етичні основи, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб і суб'єктів владних повноважень; цільове спрямування – наявність конкретної цілі і надання допомоги тим, хто її потребує, у межах напрямів і порядку, встановлених законом.

Відповідно до Закону України від 5 липня 2012 року «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна організація – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених Законом, як основну мету її діяльності. Благодійна ж діяльність визначається як добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

У ч. 2 ст. 3 Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначні сфери благодійної діяльності. У попередньому Законі «Про благодійництво та благодійні організації» йшлося про основні напрями благодійництва та благодійної діяльності (ст. 4). Видається, що законодавче встановлення сфер, напрямів, видів чи способів такої діяльності є малоефективним засобом регулювання цього специфічного сегменту суспільних відносин. Адже ст. 3 Закону 8 квітня 2014 року було доповнено ч. 15 такого змісту – сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану. Зрозуміло, що таке доповнення з'явилося у відповідь на потреби часу, соціальні реалії неоголошеної війни нашій країні, масовим випадкам надання потребуючим безкорисливої допомоги без очікування будь-якого зиску, винагороди тощо.

Очевидно, що на законодавчому рівні варто закріпити прямі заборони на надання та використання благодійної допомоги за певними напрямками чи для цілей, що явно суперечать моральним засадам суспільства, спрямовані на приниження честі та гідності особи, зловживання чи обмеження прав і свобод людини, розпалювання расової, етнічної, національної, мовної ворожнечі тощо. Усі інші напрями, цілі, крім прямо заборонених законом, є доступні для благодійної діяльності. Саме за загальнодозвільним принципом мало б здійснюватися правове регулювання цих суспільних відносин. Натомість у ч. 3 ст. 3 Закону є лише пряма заборона на надання благодійним організаціям благодійної допомоги політичним партіям або від їх імені, а також заборона брати участь у виборчій агітації.

Благодійна організація, як це впливає з аналізу законодавчих положень, є родовим поняттям. У ст. 13 Закону зазначено, що благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд. Таким чином, названі види благодійних організацій є юридичними особами приватного права, що створюються на засадах домовленості між засновниками і діють на підставі статуту – для благодійного товариства і благодійного фонду та установчого акту – для благодійної установи.

Таким законодавчим підходом певним чином упорядковано сутність організаційно-правової форми юридичної особи. За Законом 1997 року у ст. 6 передбачалося кілька організаційно-правових форм, у яких могли створюватися благодійні організації: членська благодійна організація, благодійний фонд, благодійна установа, інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо). Такий підхід був не зовсім вірний. Адже за своєю сутністю благодійні організації є некомерційними юридичними особами. Кожен їх різновид, у якому

поєднуються особливості створення, провадження діяльності, членства тощо не може розглядатися як окрема організаційно-правова форма.

Проте, окреслюючи види благодійних організацій, законодавець не зовсім чітко визначив критерії та ознаки для їх розмежування. Так, якщо **благодійним товариством** визнається благодійна організація, що створена не менш ніж двома засновниками та діє на підставі статуту, то **благодійною установою** визнається благодійна організація, установчий акт якої визначає активи, які один або кілька засновників передають для досягнення цілей благодійної діяльності за рахунок таких активів та/або доходів від таких активів. Засновник або засновники благодійної установи не беруть участі в управлінні благодійною установою. **Благодійним фондом** визнається благодійна організація, яка діє на підставі статуту, має учасників та управляється учасниками, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Благодійний фонд може бути створений одним чи кількома засновниками. Його активи можуть формуватися учасниками та/або іншими благодійниками.

Таким чином, створюючи благодійну установу, засновники передають їй певні активи та не беруть участі в управлінні, а, створюючи благодійний фонд, його учасники не зобов'язані передавати йому будь-які активи. Незрозумілим залишається статус засновників благодійного фонду. Адже благодійний фонд може мати, крім засновників, інших учасників, що вступили до його складу у порядку, встановленому статутом. Чи повинні (не повинні) засновники благодійного фонду передавати йому певні активи, адже у ч. 4 ст. 13 Закону йдеться про учасників, які не зобов'язані (але можуть формувати активи фонду) передавати йому будь-які активи.

Стосовно благодійного товариства законодавець не наводить жодних розмежувальних ознак, окрім зазначення про кількість його засновників. Ураховуючи положення ст. 19 Закону про те, що вищим органом управління благодійних товариств та благодійних фондів є загальні збори учасників, можливо зробити висновок, що саме учасники беруть участь в його управлінні. Як і ким формуються активи благодійного товариства незрозуміло.

Таким чином, відсутній законодавчий критерій (критерії) для розмежування різних видів благодійних організацій.

Відповідно до ст. 12 Закону засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи. Отже, засновниками благодійних організацій можуть бути як громадяни України, так і іноземні громадяни та особи без громадянства. Пряма заборона на заснування благодійних організацій встановлена для державних органів, органів місцевого самоврядування та юридичних осіб публічного права. Для посадових (службових) осіб заборон на заснування благодійних організацій не встановлено.

Благодійні товариства та благодійні фонди діють на підставі статуту, що є їхнім установчим документом. Установчим документом благодійної установи є установчий акт. Яка юридична природа установчого акту незрозуміло. Нормами ст. 14 Закону визначені відомості, що їх повинні містити установчі документи благодійних організацій безвідносно до їх виду. Жодних застережень щодо змісту установчого акту у цій статті не наведено. Цивільне законодавство оперує поняттям «засновницький договір», «договір про заснування», «договір про створення» юридичної особи. До якого з цих понять слід віднести установчий акт? Як впливає зі змісту ч. 3 ст. 13 Закону в установчому акті визначають активи, які засновники передають для досягнення цілей благодійної діяльності за рахунок цих активів та/або доходів від них. Оскільки засновники не беруть участі в управлінні благодійною установою, то у такому акті мали б також

визначатися напрями, способи, цілі, мета використання переданих активів. Видається, що законодавчі положення у цій частині мали би бути конкретнішими.

Таким чином з прийняттям нового Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» відповідні суспільні відносини упорядковані системніше. Водночас окремі питання залишаються неурегульованими чи вимагають чіткішої правової регламентації.

Формою благодійництва є волонтерська діяльність. Закон України від 19 квітня 2011 року «Про волонтерську діяльність» надав законодавчого оформлення напрямів, форм, змісту і, що немаловажно, закріпив законодавчі гарантії прав волонтерів. У зазначеному Законі волонтерська діяльність визначається як добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Таке законодавче визначення з позицій його граматичного тлумачення не витримує критики. Адже поняття «волонтерської діяльності» визначається, окрім зазначення про її спрямованість, через поняття «волонтер», «волонтерська допомога», які своєю чергою потребують окремого визначення. До речі, на таку «термінологічну хворобу» страждають чимало нормативних актів, наводячи тлумачення понять, які заплутують їх уявлення та утруднюють застосування відповідних норм.

У ч. 3 ст. 1 Закону визначені напрями волонтерської діяльності із зазначенням, що волонтерська допомога надається і за іншими напрямками, не забороненими законодавством аналогічно до аналізованого вище Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Видається, що перераховувати можливі напрями волонтерської діяльності не тільки безперспективно, а й об'єктивно неможливо. Адже насамперед реальні потреби соціального буття визначають такі напрями і тоді вже законодавець змушений вносити доповнення до закріплених уже переліків. Видається ефективніше встановити прями заборони на провадження волонтерської діяльності та діяти за загальнодозвільним принципом.

Окремі положення Закону є спробою «зарегулювати» волонтерський рух як, насамперед, прояву «ініціативи знизу». Адже волонтерський рух історично започаткований, складався і існує як вільне волевиявлення (лат. voluntarius – доброволець, voluntas – вільне волевиявлення), сутність якого зводиться до надання допомоги усім, хто її потребує. Тому не цілком зрозумілою є ідея створення центрального органу виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності.

Відносини, що складаються між різними суб'єктами у процесі надання волонтерської допомоги, за своєю суттю є приватноправовими відносинами з окремими вертикальними «вкрапленнями», наприклад, надання та позбавлення статусу волонтерської організації. Тому і основними правовими формами, що опосередковують ці відносини є договори: договір про провадження волонтерської діяльності (ст. 9 Закону); договір про надання волонтерської допомоги (ст. 10 Закону).

Уже зараз очевидно, що окремі законодавчі положення відстають від реальних потреб. Насамперед йдеться про дієві законодавчі гарантії волонтерської діяльності та реальне забезпечення уже проголошених Законом прав волонтера (ст. 7). Відповідно до Закону волонтер має право серед інших на належні умови здійснення волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням, обладнанням тощо. Хто і за які кошти повинен забезпечувати здійснення таких прав волонтером, якщо він діє не

тільки в інтересах потребуючих допомоги, а й в інтересах держави, її органів, подекуди успішно замінюючи (підміняючи) їхню бездіяльність.

У Законі наведені порядки надання та позбавлення статусу волонтерської організації, проте не зазначено умов набуття такого статусу. Загалом такий законодавчий підхід отримав долю справедливої критики. Адже процедура надання статусу волонтерської організації розцінюється як спроба за формалізувати волонтерських рух, зменшити його соціальну активність.

Література

1. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16 вересня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292 (втратив чинність).

2. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 51. – Ст. 451.

3. Про волонтерську діяльність Закону України від 19 квітня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 252.

4. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 252.

5. Рішення Конституційного Суду України від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 у справі про відповідність Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222» за конституційним поданням Президента України.

Бабецька Іванна Ярославівна,

доцент кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 83 ЦК України залежно від організаційно-правової форми усі юридичні особи поділяються на товариства, установи та інші форми, встановлені законом.

Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі.

Установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Критерієм поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі юридичних осіб виступає не сама підприємницька діяльність, оскільки її можуть провадити будь-які юридичні особи, а можливість наступного розподілу прибутку товариства між учасниками [1, с. 19].

Відповідно до ст. 84 ЦК України підприємницькі товариства – це товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне

товариство) або виробничі кооперативи. Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [2].

Проект Закону України «Про непідприємницькі організації» 14. 03. 2005 року визначає, що непідприємницькою організацією є юридична особа, метою діяльності якої не є отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками цієї організації. Вона може бути створена навіть однією особою [3].

Відповідно до ст. 10 вищезазначеного проекту непідприємницькі організації, не залежно від назви, можуть утворюватись в таких основних формах: 1) - товариство; 2) – установа. Непідприємницьке товариство засновується не менше ніж двома фізичними та/або юридичними особами та об'єднує на добровільних засадах і на основі індивідуального членства осіб, що об'єдналися для досягнення спільної статутної мети для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення спільних нематеріальних інтересів, має корпоративний устрій та управляється його членами. Непідприємницька установа засновується за ініціативою однієї фізичної чи юридичної особи або групи таких осіб, які не беруть участі в її управлінні, на основі майна, переданого установі засновниками і не має членства. Засновники непідприємницької установи (крім фонду) зберігають право на майно, передане їй, якщо інше не передбачене договором передачі майна.

Відповідно до ст. 157 Податкового кодексу неприбуткові підприємства, установи та організації - підприємства, установи та організації, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства і іншої діяльності, передбаченої законодавством [4].

Варто зазначити, що на сьогодні є розбіжності у визначенні самого терміну «непідприємницькі» (ст. 84-85 ЦК України), «некомерційні» (ст. 52-54 ГК України) та «неприбуткові» (ст. 157 ПК України) організації.

Кочин В. В. варіантом виходу з цієї ситуації вважає застосування конструкції Німецького цивільного уложення, яке передбачає, що некомерційне об'єднання (§ 21) – це об'єднання, яке не має на меті здійснення підприємницької діяльності, а комерційне об'єднання (§ 22) – це об'єднання, яке, навпаки, має на меті здійснення підприємницької діяльності. Таким чином, вбачається взаємозамінність термінів «комерційний» - «підприємницький» та «некомерційний» - «непідприємницький» [5, с. 85].

Виходячи з того, що некомерційна організація (комерція походить від від лат. commercium — торгівля) – це організація, яка не здійснює комерційну діяльність тобто не здійснює заготівельної, виробничої, будівельної, інвестиційної та іншої підприємницької діяльності з метою її подальшої реалізації через процеси купівлі-продажу для виручки доходів і отримання прибутку [6]. Неприбуткова організація — організація або установа, що не ставить основним завданням своєї діяльності одержання прибутку і, як правило, займається підприємництвом (комерційною діяльністю) лише в межах статуту, необхідності [6]. Це юридична особа, метою діяльності якої не є отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками цієї організації. Непідприємницька організація, так як і непідприємницьке товариство, не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками, проте яке може здійснювати підприємницьку діяльність. Відповідно до ст. 86 ЦК України непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку

діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Тому, виходячи із найбільш прийнятного терміну та використовуючи за основу ЦК України, вважаємо доцільним використовувати термін «непідприємницькі організації».

На відміну від підприємницьких товариств, до яких застосовується вичерпний перелік організаційно-правових форм (ст. 84 ЦК), непідприємницькі організації не мають вичерпного переліку.

Відповідно до ст.10 вищезазначеного проекту Закону України «Про непідприємницькі організації» непідприємницькі організації можуть утворюватись в таких основних формах: 1) - товариство; 2) – установа. Непідприємницьке товариство засновується не менше ніж двома фізичними та/або юридичними особами та об'єднує на добровільних засадах і на основі індивідуального членства осіб, що об'єдналися для досягнення спільної статутної мети для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення спільних нематеріальних інтересів, має корпоративний устрій та управляється його членами. Непідприємницька установа засновується за ініціативою однієї фізичної чи юридичної особи або групи таких осіб, які не беруть участі в її управлінні, на основі майна, переданого установі засновниками і не має членства. Засновники непідприємницької установи (крім фонду) зберігають право на майно, передане їй, якщо інше не передбачене договором передачі майна.

Стаття 157 Податкового кодексу України застосовується до неприбуткових установ та організацій, зареєстрованих згідно з вимогами законодавства та внесених контролюючими органами в установленому порядку до Реєстру неприбуткових організацій та установ, які є:

а) органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, Національною академією наук України та створеними ними установами або організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;

б) благодійними фондами і благодійними організаціями, створеними у порядку, визначеному законом для провадження благодійної діяльності; громадськими організаціями, створеними з метою надання реабілітаційних, фізкультурно-спортивних для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних послуг, правової допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності, а також творчими спілками та політичними партіями, громадськими організаціями інвалідів, спілками громадських організацій інвалідів та їх місцевими осередками, створеними згідно із відповідним законом; науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації, внесеними до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави; заповідниками, музеями та музеями-заповідниками;

в) кредитними спілками, пенсійними фондами, створеними в порядку, визначеному відповідними законами;

г) іншими, ніж визначені в підпункті «б», юридичними особами, діяльність яких не передбачає отримання прибутку згідно з нормами відповідних законів;

г) спілками, асоціаціями та іншими об'єднаннями юридичних осіб, створеними для представлення інтересів засновників (членів, учасників), що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників (членів, учасників) та не провадять господарську діяльність, за винятком отримання пасивних доходів;

д) релігійними організаціями, зареєстрованими в порядку, передбаченому законом;

е) житлово-будівельними кооперативами та об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку;

є) професійними спілками, їх об'єднаннями та організаціями профспілок, утвореними в порядку, визначеному законом;

ж) організаціями роботодавців та їх об'єднаннями, утвореними в порядку, визначеному законом;

з) садівничими та гаражними кооперативами або товариствами, створеними в порядку, визначеному законом [4].

Таким чином, до невідприємницьких організацій відносять кооперативи. Проте не всі кооперативи, а конкретно визначені види.

Кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування (ст. 2 ЗУ «Про кооперацію»). Відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на такі види: виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

Враховуючи ст. 86 ЦК України про те, що невідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, доцільно говорити про можливість поділу кооперативів на підприємницькі (виробничий кооператив) та невідприємницькі (споживчий та обслуговуючий кооператив). Проте, Зеліско А. В. зазначає, що акценти при визначенні особливостей правової природи кооперативних товариств слід робити не на підприємницькій чи невідприємницькій їх сутності, а на такій конститутивній ознаці кооперативів, як створення їх з метою задоволення інтересів та потреб членів кооперативу. Така ознака відповідає принципам Міжнародного кооперативного альянсу, і саме на ній базується концепція правового регулювання особливостей статусу кооперативів у законодавстві високорозвинених зарубіжних країн [7, с. 14].

В результаті вищевикладеного можна стверджувати, що питання регулювання правового статусу невідприємницьких організацій в Україні повинно відбуватися в напрямку удосконалення нормативно-правових актів шляхом вирішення колізій між ними та приведення актів законодавства у відповідність до єдиного та чітко визначеного. Це забезпечить усунення суперечливості та неоднозначності норм, встановлення єдності у доктринальних підходах щодо визначення правового статусу невідприємницьких організацій.

Література

1. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. - К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. - С. 19.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page2>

3. Проект Закону України «Про невідприємницькі організації» від 14. 03. 2005 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0961&skl=5

4. Податковий кодекс України від 2. 12. 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

5. Кочин В. В. Визначення поняття «Непідприємницька юридична особа приватного права» // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 10, 2011 р. / Редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. - К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва національної академії правових наук України, 2001. - С. 85-88.

6. Юридична енциклопедія: В 6-ти т./Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://leksika.com.ua/16470905/legal/komertsynna_dyalnisthttp://referat-ukr.com/komerczjna-dyalnst/optovo-poseredniczka-dyalnst.html

7. Зеліско А. В. Система організаційно-правових форм кооперативів : проблеми адаптації до законодавства ЄС / А. В. Зеліско // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3. – С. 14-18.

Геліч Алла Олександрівна,

доцент кафедри господарського права і процесу Юридичного інституту
Національного авіаційного університету, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМУНАЛЬНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У юридичній літературі не раз піднімалося питання про недосконалість системи організаційно-правових форм або видів юридичних осіб. Так, запропонована ЦК України класифікація юридичних осіб як товаристів та установ стосується юридичних осіб приватного права. Натомість, ГК України, визначаючи суб'єктів господарювання, використовує розширений перелік юридичних осіб, доповнюючи його відповідними видами підприємств. Слід звернути увагу, що поняття «підприємство» є узагальнюючим, або збірним, оскільки: 1) через нього визначено як суб'єкт господарського права стосовно всіх форм і видів власності; 2) поняття є галузевим, тобто визначає промислові (фабрики, заводи, шахти), будівельні, транспортні, сільськогосподарські, торговельні та інші підприємства [1, с. 128].

Разом з тим, відповідно до ст. 62 ГК України підприємство є самостійним суб'єктом господарювання, створеним компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних або особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності. У той же час, підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Вважаємо, що така позиція законодавця є не досить послідовною, про що вже наголошувалося у юридичній літературі [2, с. 26–27].

Фактично, у нормах ГК України конструкція «некомерційного підприємства» зустрічається лише щодо комунальних некомерційних підприємств (ч. 3 ст. 78 ГК України). Таким чином, маємо на меті розглянути особливості правового статусу названого суб'єкта господарювання.

Переш за все, слід наголосити що комунальне некомерційне підприємство є унітарним, тому відповідно до ст. 78 ГК України характеризується наступними ознаками:

1) підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління;

2) орган, до сфери управління якого входить підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції;

3) майно підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві оперативного управління;

4) статутний капітал підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить, а розмір статутного капіталу визначається відповідною місцевою радою.

5) найменування підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить дане підприємство;

6) підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно входить;

7) підприємство очолює керівник підприємства, що призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу;

8) збитки, завдані підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду;

9) особливості господарської діяльності підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених ГК України щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом.

О. А. Черненко, ведучи мову про державних унітарних та казенних підприємств, стверджує, їх організаційно-правова форма є недостатньо придатною для здійснення підприємництва, а їх статус має визначатися спеціальним законом «Про державні унітарні підприємства» [3, с. 176–177]. Вважаємо, що правове становище названих суб'єктів господарювання, відповідно до законодавчих ознак, має корегуватися наступним чином.

По-перше, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» прийняття рішень про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади є виключною компетенцією сільських, селищних, міських рад (п. 30 ч. 1 ст. 26). Тому, слід передбачити єдиний порядок створення комунальних некомерційних підприємств з огляду на названу норму.

Крім того, необхідно деталізувати сферу управління та майно, яке передаватиметься таким підприємствам на праві оперативного управління. З огляду на некомерційний характер діяльності, такою сферою є галузі, які не передбачають за основну мету отримання прибутку. Нині у такій формі створені комунальні некомерційні підприємства як «Консультативно-діагностичний центр» Шевченківського району міста Києва, «Центр первинної медико-санітарної допомоги» Печерського району міста Києва та ін.. Практика свідчить, що комунальними некомерційними підприємствами фактично є заклади охорони здоров'я, зареєстровані протягом останніх кількох років. При цьому, виникає запитання у доцільності обрання саме форми підприємства, а не установи чи закладу, як це передбачено ст. 3 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

По-друге, не досить послідовно розкривається положення про оперативне управління та статутний капітал підприємства. Так, відповідно до ст. 137 ГК України правом оперативного управління визнається речове право суб'єкта

господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Таким чином, наділяючи підприємство відповідним майном статутного капіталу фактично може не бути, тому відповідальність підприємства як суб'єкта господарювання може нівелюватися.

По-третє, ГК України передбачені відсилочні норми щодо особливостей здійснення господарської діяльності, що також не сприяє ефективному правому регулюванню. Формування конструкції «некомерційне підприємство» створює логічний парадокс, відповідно до якого суб'єкт, який є підприємством (тобто призначений для підприємництва) здійснює некомерційну діяльність. Таким чином, спотворюються принципи побудови системи юридичних осіб, відповідно до ЦК України, а також системи суб'єктів господарювання та видів господарської діяльності, відповідно до ГК України.

Підводячи загальні висновки, схилиємося до думки, висловленої І. М. Кучеренко, яка підкреслювала можливість введення до системи юридичних осіб категорії «заклад» поруч з «установою», залежно від їх порядку створення [4, с. 270–280]. Вважаємо, що саме цей підхід дозволить ефективно функціонувати названим суб'єктам господарювання.

Література

1. Щербина В. С. Господарське право: підручник / В. С. Щербина. – 5-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.
2. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія / За наук. ред. М. К. Галантича / В. В. Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 200 с.
3. Черненко О. А. Правове становище державних підприємств в Україні: монографія / О. А. Черненко. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 202 с.
4. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

Зозуляк Ольга Ігорівна,

доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук, доцент

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Підприємницька діяльність невідприємницьких юридичних осіб значною мірою залежить від тих нормативних положень, якими визначається правовий механізм, межі та інші аспекти її здійснення. Проблема у пошуку найбільш оптимальної юридичної моделі врегулювання підприємницької діяльності невідприємницьких юридичних осіб ускладнюється ще й тим, що права фігура некомерційної організації як учасника майнових правовідносин з теоретичної точки зору є майже невідомою. А тому, обираючи шляхи розвитку

законодавства в жодному разі не слід забувати, що підприємництво – професійна діяльність з визначеною спеціалізацією, напрямками і формами здійснення. Підприємницька діяльність невідприємницьких структур без виважених законодавчих обмежень однозначно не зможе витримати конкуренції професіоналів – підприємницьких юридичних осіб. Це може вплинути на тривалість та ефективність їх діяльності, адже будучи ненадійним контрагентом, без мінімального статутного капіталу, часто невласником майна, а відтак неповноцінним суб'єктом цивільно-правової відповідальності, підприємництво некомерційних структур може серйозно підірвати стабільність цивільного обороту. З огляду на наведене, у рамках цієї статті спробуємо окреслити окремі із напрямів удосконалення законодавства в частині здійснення комерційної діяльності невідприємницькими юридичними особами.

При проведенні відповідних наукових пошуків за обраним нами напрямом слід звертатись передусім до позитивного досвіду інших країн, де правовий механізм здійснення підприємницької діяльності невідприємницькими структурами є чітко відпрацьованим. Так, для прикладу, звернення до досвіду країн Центральної та Східної Європи дозволяє стверджувати, що крім загальної формули щодо нерозподілу прибутку, який одержаний в результаті підприємницької діяльності в окремих країнах встановлюються і додаткові вимоги, зокрема щодо необхідності вказівки в установчих документах тих видів господарської діяльності, які здійснює невідприємницька юридична особа; деякі країни закріплюють положення про те, що економічна діяльність може носити тільки епізодичний характер і не може складати частини діяльності організації, що здійснюється на регулярній основі (Румунія), або ж подібна діяльність допускається лише в обсязі, який необхідний для підтримки діяльності, що спрямована на досягнення статутних цілей (Хорватія, Угорщина, Литва). Досить чітко прослідковується вплив виду невідприємницької юридичної особи на можливість заняття нею підприємницької діяльності. Так, для прикладу, в Чехії громадським та благодійним фондам забороняється здійснювати підприємницьку діяльність попри загальний дозвіл на здійснення такої діяльності всім іншим видам невідприємницьких організацій. Аналогічний підхід запроваджений і в Словаччині. У Македонії благодійні фонди та об'єднання не можуть безпосередньо здійснювати підприємницьку діяльність, а виключно шляхом створення акціонерного товариства [1].

З точки зору економічних моделей, що втілюються у життя при здійсненні підприємницької діяльності невідприємницькими організаціями, то в економічно розвинених державах, до прикладу в США, поширеними є кілька життєздатних бізнес-моделей для некомерційних організацій, які дозволяють генерувати додаткові джерела доходу для досягнення більш стійкої організації ведення підприємництва некомерційними організаціями, зокрема: народження продаж фірмових товарів, модель «плата за послуги», заснування окремого комерційного підприємства, чи так званого гібридного соціального підприємства, або – перехід від некомерційної організації до комерційної [2]. Найбільш поширеними при цьому є перші дві – продаж фірмових товарів та система «плата за послуги». З активною діяльністю некомерційних організацій змінюються (зростають чи зменшуються) обсяг та межі здійснення ними підприємницької діяльності. Поступова їх комерціалізація неминуче приведе до зміни їх правової моделі на підприємницьку юридичну особу у тих організаційно-правових формах, що передбачені для останніх. Якщо ж через певні механізми (скажімо, модель, яку ми наводили – плата за послуги) невідприємницька юридична особа має можливість перебувати на належному рівні фінансування (а точніше – самофінансування), вона у такий спосіб

віднайде своє місце у комерційній сфері. Модель соціального підприємництва схвально оцінюється і в італійській правовій доктрині. Так, на сторінках Міжнародного журналу некомерційного права дослідник, коло наукових інтересів якого пов'язане із дослідженням інституту невідприємницької юридичної особи - Альцест Сантуарі підтримує втілення у законодавстві Італії ідеї соціального підприємництва, пропонуючи на її реалізацію прийняти один чи більше спеціальних законів, які визначали б правові засади діяльності соціальних підприємств. Такий підхід, на думку автора забезпечив би своєчасну законодавчу відповідь на численні запитання, які впливають на правову основу для некомерційного сектору, а також втілював б у собі просту в застосуванні правову форму підприємництва саме для некомерційного сектору. Автор також наголошує на доцільності розширення традиційних цілей, які переслідують невідприємницькі організації, зокрема, об'єднання та фонди і надасть їм можливість займатись бізнесом та сприятиме зростанню італійського неприбуткового сектору, забезпечивши у ньому більше правової визначеності [3]. Очевидно, що про належні правові засади здійснення підприємницької діяльності через економічні моделі, аналізовані вище, варто задуматись і вітчизняному законодавцю.

При здійсненні підприємницької діяльності невідприємницькі юридичні особи мають можливість глибше просуватись у сферу підприємництва, займавши у ній своє місце. Про подібну тенденцію наголошує й І. В. Спасиби-Фатєєва, відзначаючи, що невідприємницькі товариства програвши підприємницьким як в стартовому капіталі, так і в подальшому фінансуванні. Проте, якщо невідприємницьке товариство все ж пододало цей бар'єр, воно вже втрачає зміст в звуженні тих цілей, для яких створювалось. І, навпаки, превалювання в будь-якій сфері невідприємницьких товариств, що займаються підприємницькою діяльністю, означає, що там ще не сформувалось конкурентне середовище. Через це невідприємницькі товариства не складають конкуренції підприємницьким, а займають свою нішу в підприємницькій сфері [4, с. 29]. За умови, що підприємницька діяльність у невідприємницьких структурах виходить на перший план, не має змісту, на нашу думку, гальмувати ці процеси та штучно тримати таку юридичну особу в оболонці невідприємницької, а шляхом перетворення змінити організаційно-правову форму на підприємницьку.

Розуміючи, що межі підприємництва для різних невідприємницьких структур різні та сприймаючи цей факт як об'єктивне явище, а для окремих з них за цілком слушним застереженням І. В. Спасиби-Фатєєвої взагалі не мислиться в комерційному контексті (наприклад, благодійні, інші суто альтруїстичні організації, а також житлові та інші кооперативи, мета створення яких не передбачає підприємницької діяльності) [5, с. 75] вважаємо, що на законодавчому рівні слід деталізувати відповідні критерії (умови) здійснення підприємницької діяльності останніх. Відповідні критерії, на нашу думку, повинні бути закріплені на рівні ЦК України, а вже потім деталізуватись у спеціальних нормативно-правових актах. У літературі звертається увага на доцільність введення додаткових обмежень та вимог в частині здійснення підприємницької діяльності невідприємницькими організаціями [6, с. 226]. На потреби у більш детальній регламентації механізму здійснення підприємницької діяльності, правда, невідприємницькими товариствами наголошує й А. В. Зеліско, пропонуючи, зокрема, встановити імперативні норми щодо обов'язкового зазначення в установчих документах невідприємницьких товариств вичерпного переліку можливих видів їх підприємницької діяльності,

підвищених вимог до їх статусу, розміру статутного капіталу, особливого порядку звітності за результати діяльності тощо [7, с. 194].

Абсолютно погоджуючись із наведеними вище міркуваннями щодо доцільності введення відповідних обмежень на здійснення непідприємницькими юридичними особами підприємницької діяльності, вважаємо, що зміст базових норм, які слід закріпити в ЦК України, повинен бути чітко відпрацьованим та виваженим. При цьому вважаємо, що не останнє значення в цьому процесі відіграє роль прибуткової діяльності в забезпеченні належної діяльності непідприємницької структури зі статусом юридичної особи. Разом з тим, вважаємо, що на рівні ЦК України не варто конкретизувати особливі обмеження на здійснення підприємницької діяльності тих чи інших непідприємницьких юридичних осіб (це може створити додаткову плутанину у правозастосуванні), а зберегти закладене правило щодо однакових можливостей на здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими юридичними особами, проте з вказівкою на те, що така діяльність можлива, якщо інше не заборонене законом. А уже у спеціальних законодавчих актах слід вказувати, які ж обмеження в частині здійснення підприємницької діяльності стосуються того чи іншого виду непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи. Ці обмеження можуть проявлятися як у повній забороні підприємницької діяльності чи, скажімо, наданні можливості непідприємницьким організаціям здійснювати ті види підприємницької діяльності, які визначені в їх установчих документах тощо.

Позитивно сприймаючи тезу щодо необхідності визначення в установчих документах вичерпного переліку можливих видів підприємницької діяльності непідприємницькими юридичними особами, вважаємо, що нормативне врегулювання окреслених питань щодо змісту установчих документів непідприємницьких юридичних осіб повинно зосереджуватись саме на рівні ЦК України, як базовому акті, який визначає правовий статус юридичних осіб, в тому числі щодо порядку створення та припинення та бути розвиненим на рівні спеціального законодавства. З огляду на зазначене, вимога, що міститься у Податковому кодексі України в частині змісту установчих документів видається не зовсім логічною за розташуванням та повинна бути перенесена в ЦК України та знайти своє місце у тих статтях, якими визначається зміст установчих документів юридичних осіб. Податкове право чи інші галузі права будуть послуговуватись зазначеними нормами, а не моделювати власні положення, які викривляють цивілістичні засади щодо форми та змісту установчих документів, переобтяжуючи їх зайвими публічними елементами.

З приводу ідеї щодо доцільності встановлення законодавчих вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу непідприємницьких юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність, то нами вона сприймається позитивно, проте в світлі останніх законодавчих тенденцій щодо нівелювання вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу навіть підприємницьких юридичних осіб (передусім товариств з обмеженою відповідальністю) вважаємо певну ілюзію у можливості її реалізації. Хоча для окремих навіть непідприємницьких юридичних осіб така вимога є однозначно необхідною (яскравим прикладом є, зокрема, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України в умовах теперішньої кризи банківської системи).

Підсумовуючи, слід зазначити, що у частині вдосконалення механізму правового регулювання здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими юридичними особами на рівні ЦК України варто зберегти норму щодо рівних прав на здійснення підприємницької діяльності усіма непідприємницькими юридичними особами, проте з вказівкою на те, що така

діяльність можлива, якщо законом не передбачено інше. А вже в актах спеціального законодавства, якими деталізовано правове становище тих чи інших непідприємницьких юридичних осіб, чітко визначити обсяг та межі здійснення ними підприємницької діяльності. Здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими юридичними особами не порушує принцип спеціальної правоздатності, що їм притаманна. ЦК України слід доповнити нормами, якими б передбачалася деталізація змісту статуту в частині закріплення виключного переліку видів підприємницької діяльності, які буде здійснювати непідприємницька юридична особа. У подальшому законопроектна робота повинна зосереджуватись на закріпленні ролі майнової відокремленості юридичної особи шляхом закріплення відповідних законодавчих вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу непідприємницьких юридичних осіб.

Література

1. Дуглас Ратцен Правовые основы деятельности некоммерческих организаций в Центральной и Восточной Европе / Дуглас Ратцен, Дэвид Мур, Майкл Дарем // International Center for Not-for-Profit Law. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/CEE%20Overview_rus.pdf

2. Michelle J. Stecker Revolutionizing the Nonprofit Sector through Social Entrepreneurship / Michelle J. Stecker // Journal of Economic Issues. – 2014. – Vol. 48. – Issue 2, pages 349-358.

3. Alceste Santuari The Italian Legal System Relating to Not-For-Profit Organizations: A Historical and Evolutionary Overview / Alceste Santuari // The International Journal of Not-for-Profit Law. - Volume 3. - Issue 3. - March 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icnl.org/research/journal/vol3iss3/art_4.htm

4. Спасибо-Фатеева И. В. Предпринимательская деятельность непредпринимательских обществ [Текст] / И. В. Спасибо-Фатеева // Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу: науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті О. А. Пушкіна (26 травня 2012 р.). - Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. - С. 27-29.

5. Спасибо-Фатеева І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України [Текст] / Інна Спасибо-Фатеева // Право України. – 2014. - № 2. – С. 70-79.

6. Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – 1120 с.

7. Зеліско А. В. Концептуальні положення правової регламентації статусу непідприємницьких товариств [Текст] / А. В. Зеліско // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 10 листопада 2011 року. – К.: Алерта, 2012. – С. 192-194.

Короленко Віталій Михайлович,

старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук

ЩОДО РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТІ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (далі – Закон про профспілки) набув чинності 5 жовтня 1999 р. Однак вже 18 жовтня 2000 р. окремі його положення було визнано неконституційними. Так, було

визнано такими, що не відповідають Конституції України положення ст. 11 Закону про профспілки, які унеможлилювали створення самостійної профспілки на окремому підприємстві, які встановлювали певні критерії («більшість», «не менше третини») для визнання статусу профспілок. Крім того, було визнано неконституційними положення ст. 16 Закону про профспілки, які фактично пов'язували початок діяльності створеної організації як профспілки з моментом її реєстрації у відповідних органах, що розцінювалось як рівнозначне вимозі про попередній дозвіл на утворення профспілки. З урахуванням цих рішень до Закону про профспілки були внесені зміни. Зокрема, у ст. 16 було закріплено норму, згідно з якою профспілкова організація набуває прав юридичної особи з моменту затвердження статуту (положення).

Залишаючи поза увагою проблему диференціації набуття профспілковими організаціями статусу юридичної особи від набуття ними трудової правосуб'єктності, відзначимо, що внаслідок рішення Конституційного Суду України відбулась певна лібералізація профспілкової діяльності.

Однак Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. (далі – Закон про соціальний діалог) вніс певні корективи у законодавство про профспілки та їх статус у колективних трудових відносинах.

Так, ст. 4 Закону про соціальний діалог визначає, для участі у колективних переговорах з укладення колективних договорів і угод склад суб'єктів профспілкової сторони визначається за критеріями репрезентативності.

Статтею 5 Закону про соціальний діалог визначає загальні критерії репрезентативності. До них віднесено легалізацію профспілкових організацій та їх статус; загальна чисельність їх членів.

Статтею 6 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» визначено критерії репрезентативності на рівнях соціального діалогу. На національному рівні репрезентативними є легалізовані (зарєєстровані) відповідно до закону всеукраїнські об'єднання профспілок, що налічують не менш як сто п'ятдесят тисяч членів і мають у своєму складі профспілки, їх організації, у більшості адміністративно-територіальних одиниць України, визначених частиною другою статті 133 Конституції України. На галузевому рівні репрезентативними є легалізовані (зарєєстровані) відповідно до закону всеукраїнські профспілки, членами яких є не менш як три відсотки працівників, зайнятих у відповідній галузі. На територіальному рівні репрезентативними є легалізовані (зарєєстровані) відповідно до закону обласні, місцеві профспілки, їх організації та об'єднання, створені за територіальною ознакою, членами яких є не менше двох відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Однак, згідно з ч. 1 ст. 11 Закону про профспілки певний статус профспілкові організації можуть мати для представництва і здійснення захисту прав та інтересів членів профспілок на відповідному рівні договірного регулювання трудових і соціально-економічних відносин. Саме на відповідному рівні колективного регулювання.

Отже, вимоги, які повинні виконати профспілки для участі в колективних переговорах, визначені двома законами – про профспілки і про соціальний діалог. При чому іншого призначення набуття певного статусу, аніж участь у колективних відносинах, фактично немає. Отже, виникає питання, навіщо передбачено вимоги до статусу, якщо виконання лише цих вимог недостатньо для участі в колективних переговорах.

Крім того, законодавство про профспілки, колективні договори та угоди і соціальний діалог не повною мірою відповідають одне одному в частині визначення статусів профспілок, рівнів колективного регулювання і рівнів соціального діалогу. Цю неузгодженість можна бачити з таблиці 1.

Таблиця 1

Співвідношення між рівнями колективно-договірного регулювання трудових відносин та статусами профспілок

Сфери (рівні) укладення колективних договорів і угод (Ст. 2 ЗУ «Про колективні договори і угоди»)	Статуси профспілок (ст. 11 ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»)	Рівні соціального діалогу (ст. 6 ЗУ «Про соціальний діалог в Україні»)
Національний	Всеукраїнський	Національний
?	Республіканський	?
Галузевий	?	Галузевий
Територіальний	Регіональний	Територіальний
?	Обласний	?
?	Місцевий	?
На підприємствах, в установах, організаціях та в їх структурних підрозділах	Первинний	Локальний

З таблиці 2.1 видно, що узгоджено сфери укладення колективних договорів та угод, визначені Законом України «Про колективні договори і угоди», та рівні соціального діалогу, визначені Законом України «Про соціальний діалог в Україні». Проте залишаються неузгодженими з ними статуси професійних організацій, визначені Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Так, передбачено національний рівень укладення колективних договорів та угод та національний рівень соціального діалогу. Проте такого статусу профспілок не передбачено. Передбачено всеукраїнський статус. Законодавче визначення регіонального статусу профспілок може виявитись недоцільним. Адже не існує рівнів колективно-договірного регулювання, яким би відповідав обласний чи місцевий статус профспілки, а у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» передбачено участь в колективних переговорах на територіальному рівні обласних, місцевих профспілок. При цьому такі профспілки мають об'єднувати не менше двох відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці. Отже, необхідно також узгодити республіканський, регіональний, обласний, місцевий статуси профспілок, передбачені у ст. 11 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» з територіальним рівнем колективно-договірного регулювання та соціального діалогу загалом та з вимогами, які ставляться до профспілок для участі у колективних переговорах на відповідному рівні соціального діалогу. Для цього замість визначення в ст. 11 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» місцевого, обласного, регіонального та республіканського статусу пропонуємо визначити лише

територіальний (Автономної Республіки Крим, регіону, області, міст Києва та Севастополя, міста, району в місті, району, села, селища). Це дасть змогу затвердити тривірневу структуру профспілкових статусів, яка відповідатиме тривірній структурі колективного регулювання та трьома рівнями соціального діалогу.

Відзначимо також, що в Законі України «Про колективні договори і угоди» передбачено, поряд з державним та регіональним, галузевий рівень колективного регулювання, а у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» – галузевий рівень соціального діалогу, які мають на увазі територіально-всукраїнський рівень, обмежений галузевою ознакою. Однак нам видається нелогічним виділення такого рівня поряд з національним, територіальним та локальним. Адже коли ми говоримо про територіальний та національний рівні, за критерієм поділу береться територія, якій відповідає цей рівень. Коли ж ідеться про галузевий рівень, критерієм є належність суб'єктів угоди до певної галузі народного господарства. Таким чином, в одній класифікації використовується два різних критерії, що є порушенням правил формальної логіки. Водночас Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» не передбачено галузевого статусу профспілок, натомість ідеться про можливість надання обласним та всеукраїнським профспілкам галузевої ознаки. Необхідно, на нашу думку, законодавчо визнати за територіальними профспілками, як і за всеукраїнськими, можливість мати галузеву ознаку і представляти інтереси працівників галузі при укладенні територіальних галузевих угод.

Запропонована гармонізація рівнів колективно-договірного регулювання та соціального діалогу зі статусами, які можуть мати профспілки, надасть можливість чіткіше визначати, які саме професійні організації чи їх об'єднання представлятимуть інтереси працівників на відповідних рівнях соціально-трудових відносин.

Слід також порівняти вимоги до певного статусу профспілки та щодо її репрезентативності. Для кращої наочності співвідношення вимог до статусу профспілок та критеріїв репрезентативності відображено у таблиці 2:

Таблиця 2

Вимоги до відповідності статусу та критеріїв репрезентативності профспілкових організацій

Ст. 11 ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»	Ст. 6 ЗУ «Про соціальний діалог в Україні»
Національний рівень	
<p>Статус всеукраїнської профспілки визначається за однією з таких ознак:</p> <p>1) наявність організацій профспілки в більшості адміністративно-територіальних одиниць України, визначених ч. 2 ст. 133 Конституції України;</p> <p>2) наявність організацій профспілки в більшості з тих адміністративно-територіальних одиниць України, де розташовані підприємства, установи або організації певної галузі.</p>	<p>На національному рівні для участі у колективних переговорах з укладення генеральної угоди репрезентативними є об'єднання профспілок, які:</p> <ul style="list-style-type: none"> - легалізовані (zareєстровані) відповідно до закону; - є всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, що налічують не менш як сто п'ятдесят тисяч членів; - мають у своєму складі профспілки, їх організації у більшості адміністративно-територіальних одиниць України, визначених ч. 2 ст. 133 Конституції України, а також неменше як три всеукраїнські профспілки.

Галузевий рівень	
	<p>На галузевому рівні для участі у колективних переговорах з укладення галузевих (міжгалузевих) угод репрезентативними є професійні спілки та їх об'єднання, які:</p> <ul style="list-style-type: none"> - легалізовані (зареєстровані) відповідно до закону; - є всеукраїнськими профспілками, членами яких є не менш як три відсотки працівників, зайнятих у відповідній галузі.
Територіальні рівні	
Статус регіональних мають профспілки, організації яких є в більшості адміністративно-територіальних одиниць двох і більше областей.	<p>На територіальному рівні для участі у колективних переговорах з укладення територіальних угод репрезентативними є професійні спілки, їх об'єднання, які:</p> <ul style="list-style-type: none"> - легалізовані (зареєстровані) відповідно до закону; - є обласними, місцевими профспілками, їх організаціями та об'єднаннями, створеними за територіальною ознакою, членами яких є не менше двох відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці
Статус обласних мають профспілки, організації яких є:	
<ul style="list-style-type: none"> - в більшості адміністративно-територіальних одиниць однієї області, міст Києва та Севастополя; - в більшості адміністративно-територіальних одиниць однієї області, міст Києва та Севастополя, де розташовані підприємства, установи або організації певної галузі 	
Статус республіканських профспілок Автономної Республіки Крим визначається за ознаками всеукраїнських профспілок стосовно території Автономної Республіки Крим.	
Статус місцевих мають профспілки, які об'єднують не менш як дві первинні профспілкові організації, що діють на різних підприємствах, в установах, організаціях однієї адміністративно-територіальної одиниці (міста, району в місті, району, села, селища)	

Перш за все, з табл. 2 видно неузгодженість підходів до розуміння галузевого статусу. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» передбачає можливість укладення галузевих угод лише на всеукраїнському рівні і лише за участі всеукраїнських профспілок. Водночас Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» передбачає можливість утворення галузевих профспілкових організацій зі всеукраїнським та обласним статусом. Такий підхід хоч і не є комплексним (не передбачено галузевих регіональних та місцевих статусів), все ж більшою мірою відповідає потребам забезпечення гнучкості соціального діалогу – соціальним партнерам слід надати

можливість самим у ході соціального діалогу вирішувати, на які території і підприємства яких галузей будуть поширюватися укладені ними угоди. Таким чином, необхідно передбачити галузеву ознаку для всіх територіальних статусів профспілок та встановити критерії репрезентативності галузевих профспілок для укладення галузевих угод на територіальному рівні.

Порівнюючи вимоги до всеукраїнського статусу профспілок та критерії репрезентативності для участі в укладенні генеральної угоди, можна виявити, що всеукраїнського статусу профспілки недостатньо для участі в таких переговорах. Всеукраїнська профспілка не може брати в таких переговорах участь напряму незалежно від кількості працівників, яких вона об'єднує та, відповідно, представляє. Для участі в укладенні генеральної угоди репрезентативними є лише всеукраїнські об'єднання профспілок, до яких входять щонайменше три всеукраїнські профспілки. Таким чином, законодавець штучно примушує всеукраїнські профспілки об'єднуватися у всеукраїнські об'єднання профспілок для повноцінного здійснення своїх представницьких функцій. Це є беззаперечним порушенням принципу свободи асоціації та підґрунтя для дискримінації профспілок з нехтуванням принципу пропорційності представництва. І навряд-чи цьому дієво може зарадити закріплення у Законі норми, згідно з якою професійні спілки та їх об'єднання, що не відповідають критерію репрезентативності, за рішенням своїх виборних органів можуть надавати повноваження репрезентативним організаціям та об'єднанням відповідного рівня для представлення своїх інтересів або вносити на розгляд відповідних органів соціального діалогу свої пропозиції.

Натомість, позитивним видається встановлення у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» територіального рівня соціального діалогу без жорсткої прив'язки до певного адміністративно-територіального рівня. За таких умов соціальні партнери можуть вести соціальний діалог (принаймні – двосторонній) саме на тих територіях, де це обумовлено особливостями розміщення продуктивних сил. Однак вимоги до того чи іншого територіального статусу профспілки, закріплені у Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», жодним чином не відповідають критеріям репрезентативності територіальної профспілкової організації.

Загалом же встановлення додаткових критеріїв репрезентативності поряд з вимогами до відповідності статусу створює певну надлишковість правового регулювання. Адже, якщо відповідно до ст. 11 Закону України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» певний статус профспілка отримує для представництва та здійснення захисту прав та інтересів членів профспілок на відповідному рівні договірного регулювання трудових і соціально-економічних відносин, то і одержання такого статусу має бути єдиною умовою репрезентативності для участі у колективних переговорах відповідного рівня.

Кочин Володимир Володимирович,
завідувач наукового сектору проблем договірного права НДІ приватного
права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
кандидат юридичних наук

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Конституція України передбачає велике коло зобов'язань, які бере на себе держава у відносинах з людиною. Зокрема, положення ст. 3 закріплюють норму, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і

спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком, в тому числі щодо функціонування державної мови (ст. 10), захисту прав усіх суб'єктів власності і господарювання (ст. 13), соціального захисту громадян (ст. 17), тощо.

На сьогодні важко назвати державу, яка здатна забезпечити кожному реалізацію своїх прав та обов'язків, охопити своєю діяльністю усіх, хто проживає на її території. З огляду на це, досить природним та логічним є функціонування так званого «третього сектору» та громадського суспільства в цілому, які відділені від державного управління та підприємництва для забезпечення реалізації як приватних, так і публічних інтересів осіб.

Інтерес науки цивільного права до «третього сектору» спричинений тим, що ключовим його елементом є непідприємницькі товариства, правове регулювання яких на сьогодні здійснене не на належному рівні. Отже, метою окресленої статті є визначення класифікаційних груп непідприємницьких товариств як юридичних осіб приватного права.

Першочерговою науковою проблемою цивільного права є питання здійснення та захисту суб'єктивних прав осіб. За допомогою права на свободу об'єднання фізичні та юридичні особи можуть спільно реалізовувати особисті немайнові та майнові права й інтереси, що не пов'язані з підприємницькою діяльністю.

Законодавець у Цивільному кодексі України (далі – ЦК) приділив непідприємницьким товариствам, порівняно з підприємницькими, недостатню увагу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 85 ЦК непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Натомість, передбачена вказівка, що особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлюється законом (ч. 2 ст. 85 ЦК).

Невизначеність правового становища непідприємницьких товариств у чинному законодавстві спричинена не лише відсутністю належного цивільно-правового регулювання, а й різноманітністю поглядів на цей інститут. Зокрема, Господарський кодекс України (далі – ГК), оперує поняттям «некомерційного господарювання» (ст. 52), а Податковий кодекс України (далі – ПК) – «неприбуткові організації». Більш того, велика кількість законодавчих актів, які визначають окремі види цих юридичних осіб, породжують ще більшу невизначеність у цьому міжгалузевому інституті.

У науці цивільного права зверталася увага на непідприємницькі товариства. Перш за все варто згадати дисертаційне дослідження І. М. Кучеренко [1], яким вперше запропоновано визначити такі організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права як непідприємницькі товариства (громадське товариство, товариство співвласників, заклад, непідприємницькі товариства з обмеженою відповідальністю, з додатковою та повною відповідальністю), а також непідприємницький кооператив як вид кооперативного товариства. Проте, на жаль, окремі запропоновані види цих юридичних осіб так і не знайшли відповідного закріплення у чинному законодавстві.

Невтішною склалася доля законопроекту № 0961 від 14.03.2000 «Про непідприємницькі організації», який в результаті отримав № 0909 і 23.11.2007 був відкликаний, як такий, що втратив актуальність, хоча його норми містили принципи положення поділу непідприємницьких організації на «суспільнокорисні» (створені і провадять свою діяльність у суспільно корисних напрямках – охорона здоров'я, підтримка науки, тощо – важливих державних та

місцевих соціальних програм) та «приватнокорисні» (створені з метою досягнення цілей в інтересах засновників).

Такий поділ вирішував би питання щодо спрямованості діяльності невідприємницьких товариств, порядку їх створення та припинення, а також, як викладено у висновку до цього законопроекту, обґрунтованості запровадження та надання таким організаціям податкових пільг та різних заходів державної підтримки та підтримки з боку органів місцевого самоврядування.

Окреслений поділ на приватно корисні та публічно корисні організації був відомий ще з часів римського права. Для прикладу, можна згадати працю Ч. Санфіліппо (C. Sanfilippo), де звертається увага на *sodalitates*, які переслідували культурні цілі; та *collegia*, які мали за мету суспільно корисні чи професійні цілі [2, с. 48].

Класифікація невідприємницьких товариств може бути здійснена за різними підставами, які матимуть юридичне значення. Перш за все варто зупинитися на меті їх діяльності. На відміну від установи, в установчих документах товариства (частини 1, 2 ст. 88 ЦК) відомості про мету не є імперативною вимогою. Проте, вступеч цій нормі, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про громадські об'єднання» протокол установчих зборів громадського об'єднання має містити відомості про рішення про утворення громадського об'єднання із зазначенням мети (цілей) його діяльності.

Іншим критерієм поділу є вид економічної діяльності, який здійснюють невідприємницькі товариства. Цей критерій певне мав би знайти своє відображення у ГК, однак законодавець обмежився лише визначенням поняття «некомерційне господарювання» вказавши про державний та комунальний сектори економіки (ч. 2 ст. 52 ГК), тим самим лише додав роздумів щодо згаданої проблеми.

На нашу думку, з економічної точки зору, невідприємницькі організації найповніше класифіковано в межах методологічного дослідження ООН «Керівництво щодо неприбуткових інститутів у Системі національних рахунків»¹⁰ [3] (далі – Керівництво). Пунктом 2.21 Керівництва визначена наступна група типових організацій «третього сектору», а саме: неприбуткові постачальники послуг (*non-profit service providers*), неурядові організації (*non-governmental organizations*), мистецькі та культурні організації (*arts and culture organizations*), аматорські спортивні клуби (*amateur sport clubs*), правозахисні групи (*advocacy groups*), установи (*foundations*), громадівські або низові асоціації (*community-based or grass-roots associations*), політичні партії (*political parties*), соціальні клуби (*social clubs*), спілки, ділові та професійні клуби (*unions, business and professional associations*), релігійні організації (*religious congregations*). Другу групу (п. 2.22 Керівництва) організації складають формування, які займають проміжне становище, тобто, вони не відносяться повністю до державного, підприємницького чи «третього» секторів, однак, зважаючи на такий стан, все ж є неприбутковими: кооперативи (*cooperatives*), спільні товариства (*mutuals*), групи самопомоги (*self-help groups*), соціальні підприємства (*social ventury*), квазінеурядові організації (*qiasi-NGO's*), університети (*universities*), лікарні (*hospitals*), групи корінного населення чи територіальні групи (*indigenous or territorial groups*).

¹⁰ Варто відмітити, що термін «невідприємницька організація» є найбільш точним для позначення юридичних осіб приватного права, інші ж терміни можуть мати інше логічне навантаження. До прикладу, термін «неприбуткова організація» об'єднує як юридичних осіб приватного права, так і юридичних осіб публічного права, а тому використовується, зокрема, у ПК.

На нашу думку, у «третьому секторі» неможливо вести мову про певну систему організаційно-правових форм чи вичерпний перелік їх видів, порівняно з підприємницькими юридичними особами, визначеними у ст. 84 ЦК. Однак, необхідно все ж окреслити певні орієнтири, які допомогли б впорядкувати хаотичність у секторі в цілому.

Основним критерієм поділу непідприємницьких товариств як юридичних осіб приватного права має бути інтерес, який переслідують засновники такої юридичної особи. Так, слід повернутися до законодавчої ініціативи проекту № 0909 щодо їх поділу на приватно корисні та публічно корисні.

Виділяючи *приватно корисні товариства* необхідно визначити поняття «приватний інтерес» в межах поняття «непідприємницьке товариство». Так, він спрямований на реалізацію потреб виключно засновників товариства. Цю групу можна поділити на: товариства, створені для реалізації, захисту особистих немайнових прав та інтересів; товариства, створені для реалізації, захисту майнових прав та інтересів.

Перші з них реалізують творчі, професійні, освітні, культурні, медичні, соціальні та інші особисті немайнові інтереси засновників. Здебільшого ці юридичні особи законодавець визначає як «спілка» (закони України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки») або загалом «організація» (Закон України «Про організації роботодавців») чи «громадська організація» (Закон України «Про громадські об'єднання»). У межах окресленої підгрупи, які є «суто товариствами», варто погодитися, що у них має бути відсутній статус юридичної особи [4, с. 121].

Другу підгрупу складають товариства, в основі яких лежить майновий інтерес. До них можна віднести об'єднання співвласників (власників), недержавні пенсійні фонди, а також біржі. Законодавець у цьому випадку більш чітко врегулював норми щодо створення та діяльності окреслених видів товариств (закони України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про товарну біржу»), однак практика не відповідає закладеним засадам їх діяльності. Як приклад, біржі в Україні створюються у формі акціонерних товариств.

На відміну від першої підгрупи приватно корисних товариств, ці юридичні особи мають в основі свого створення майно та майнові права, а тому доречним було б визначити особливості цивільної відповідальності їх учасників, адже на перше місце виходить вже не організаційна єдність, а майнова відокремленість, як ознака юридичної особи. Таким чином, у цьому випадку слід використовувати зарубіжну практику щодо можливості створення непідприємницьких товариств з додатковою та повною відповідальністю [1, с. 15; 5, с. 404-409], а також щодо обов'язковості підтримання ними мінімального обсягу ліквідних майнових активів [6, с. 12].

В основі *суспільно корисних товариств* лежить суспільно корисний інтерес, тобто вони створюються для задоволення інтересів невизначеного кола осіб чи осіб, об'єднаних за певною ознакою (віковою, соціальною, економічною тощо). У літературі можна зустрітися з думкою, що це коло осіб варто визначити поняттям «дистинатори» [7, с. 118], хоча цей термін використовується лише у ч. 2 ст. 103 ЦК, при визначенні осіб, на користь яких створюється установа. На наш погляд, все ж доречніше вести мову не про конкретних осіб, а про інтерес, для реалізації якого створюється суспільно корисна організація у формі непідприємницького товариства.

Суспільні інтереси, які переслідують невідприємницькі товариства, тісно пов'язані з публічними інтересами, які реалізуються насамперед державою. З огляду на це, критерієм поділу суспільно корисних товариств на підгрупи є наявність чи відсутність у таких юридичних осіб владних повноважень.

Так, окремі владні повноваження реалізуються так званими громадськими формуваннями (природоохоронні громадські формування, формування з охорони громадського порядку тощо), які надаються власне юридичним особам або їх учасникам [8, с. 103], які реалізуються ними з метою сприяння державній чи місцевій політиці. З одного боку можна стверджувати про публічну природу таких організацій, їх належність до державного механізму, однак порядок їх створення та принципи діяльності дають змогу все ж віднести їх до юридичних осіб приватного права.

До підгрупи складають невідприємницьких товариств, які мають владні повноваження, слід також віднести третейські суди (Закон України «Про третейські суди») та інші самоврядні чи саморегульвні організації (закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» тощо).

Другу підгрупу складають невідприємницькі товариства, які не мають владних повноважень. Ці юридичні особи утворюються у формі громадських організацій (Закон України «Про громадські об'єднання»), політичних партій (Закон України «Про політичні партії в Україні»), благодійних організацій (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації») та релігійних організацій (Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Особливість цієї групи є відсутність корпоративних відносин тієї природи, які існують у господарських товариствах в учасників (засновників) юридичної особи [9, с. 6-7, 27-31], що призводить, наприклад, до відсутності розподілу відповідальності між засновниками (учасниками) в разі виникнення зобов'язань чи ліквідації юридичної особи. Більш того, ці організації можуть взагалі не мати фіксованого членства про що наголошується у літературі [10, с. 10].

Таким чином, зважаючи на окреслені проблеми можна зробити наступні висновки:

1) у «третьому секторі» при реалізації справа на свободу об'єднання (асоціації) неможливо встановити вичерпний перелік видів невідприємницьких організацій;

2) у межах організаційно-правової форми товариства як невідприємницької юридичної особи можна виділити наступні групи (підгрупи): приватно корисні (що переслідують особистий немайновий або майновий інтереси) та публічно корисні (що мають чи не мають владних повноважень);

3) такий поділ дозволить визначити способи створення товариств, мету їх діяльності, відносини між учасниками (засновниками) та членами, питання цивільної відповідальності тощо.

Окреслена класифікація невідприємницьких товариств, на нашу думку, має бути в основі єдиного законодавчого акту щодо регулювання невідприємницьких організацій. Більш того, необхідні комплексні зміни до законодавства щодо визначення принципів правового регулювання цих юридичних осіб приватного права, які досі не мають належного місця. Крім того, розмежування невідприємницьких товариств дозволить уникнути на практиці випадків, коли товариства, які мають різну мету та інтерес у діяльності, створюються виключно як громадські організації (лікарняні каси, фонди допомоги, тимчасові товариства, громадські формування, спілки тощо).

Література

1. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук / І. М. Кучеренко. К., 2004. – 30 с.
2. Санфилиппо Чезаре Курс римського частного права: учебник / Под ред. Д. В. Дождева – М.: Издательство БЕК, 2002. – 400 с.
3. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts / Studies in Methods Series F., No. 91 Handbook of National Accounting. – New York, 2003. – 316 p.
4. Спасибо-Фатєєва І. Деякі розсуди про юридичні особи та їхні організаційно-правові форми // Право України. – 2007. – № 2. – с. 118-123.
5. Боржели Наталья Правовой статус и организационно-правовые формы некоммерческих организаций // Хрестоматия по коммерческому праву / Составитель В. Овчаренко. – Алматы, ТОО «Издательство LEX», 2007. – С. 403-410. – 536 с.
6. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Д. Примак, К., 2005. – 16 с.
7. Цивільне право України: підручник: У 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. 480 с.
8. Каблов Д. Види громадських формувань з охорони громадського порядку // Право України. – 2007. – № 10. – с. 103-105.
9. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): Монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПРн України, 2009. – 156 с.
10. Піддубна В. Ф. Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Ф. Піддубна, Х., 2008. – 36 с.

Менджул Марія Василівна,

доцент кафедри міжнародного приватного права, правосуддя та адвокатури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доцент, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Громадські організації, як і інші непідприємницькі товариства, все частіше стають учасниками саме цивільних відносин. При цьому, аналіз судової практики показує що, спори виникають у зв'язку з не виконанням договорів, стороною яких є громадські організації, завданням ними шкоди тощо. У науковій літературі детально досліджені питання юридичної відповідальності [1 - 2], в тому числі цивільно-правової відповідальності юридичних осіб [3 - 4]. У юридичній науці також досліджені питання конституційної [5, с. 61; 6], адміністративної відповідальності [7, с. 13] та окремі аспекти цивільної відповідальності [8, с. 132 - 143] громадських організацій. Проте проблеми відповідальності громадських організацій при здійсненні ними підприємницької діяльності залишились поза належною увагою науковців.

Відповідно до ст. 83 та ст. 84 ЦК України товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Подібний поділ закріплений в ст. 50 ЦК Російської Федерації та в ст. 46 ЦК Республіки Білорусь, що виділяють комерційні та некомерційні організації [9, с. 390; 10, с. 288]. Водночас І.М. Кучеренко обґрунтовує необхідність поділу юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі. Оскільки при поділі на підприємницькі та непідприємницькі тільки товариств, поза увагою ЦК залишився такий вид організаційно-правової форми юридичної особи, як установа, яку ряд науковців також відносить до непідприємницьких юридичних осіб [11, с. 143; 12, с. 10]. Ми підтримуємо таку позицію науковців.

Критеріями розмежування товариств на підприємницькі та непідприємницькі є отримання прибутку як основна мета діяльності та розподіл прибутку між учасниками товариства. Ряд науковців вважають, що істотним критерієм даного поділу є розподіл прибутку між учасниками [13, с. 10; 14, с. 9; 15, с. 27]. Причому для визнання товариства підприємницьким достатня наявність однієї ознаки - отримання прибутку як основна мета діяльності, для наявності ж у товариства статусу непідприємницького обидві зазначені ознаки повинні бути присутні водночас.

Звичайно, це не означає, що підприємницькі товариства не можуть здійснювати діяльність, спрямовану на досягнення суспільнокорисних цілей (соціальних, благодійних, наукових тощо). Так само, право ведення підприємницької діяльності надано непідприємницьким товариствам (ст. 86 ЦК України), якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Проте для підприємницьких товариств здійснення підприємницької діяльності є основним видом діяльності. Непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність. Поняття „основна діяльність” оціночне і законодавство України не містить чітких ознак, за допомогою яких можна було б відокремити „основну діяльність” від „неосновної”. На нашу думку, основна діяльність непідприємницького товариства має бути спрямована на досягнення суспільнокорисних цілей, а підприємницька діяльність повинна носити допоміжний характер і бути джерелом фінансування основної діяльності. Тобто, законодавець повинен обмежити права непідприємницького товариства щодо розпорядження отриманим прибутком і надати право використовувати його тільки відповідно до статутних цілей.

Саме така позиція і була закріплена Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р.[16] Зокрема, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 21 громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Реєстру громадських об'єднань.

Отож, із набранням чинності Закону України «Про громадські об'єднання» громадські організації зі статусом юридичної особи отримали право займатися підприємницькою діяльністю не тільки через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), а і безпосередньо.

Умовами для здійснення громадською організацією підприємницької діяльності безпосередньо є: 1) право здійснення підприємницької діяльності громадською організацією безпосередньо має бути передбачено її статутом; 2)

така діяльність повинна відповідати меті (цілям) громадської організації; 3) підприємницька діяльність має сприяти досягненню меті (цілям) громадської організації.

Одним з принципів утворення і діяльності громадських об'єднань є відсутність майнового інтересу, який передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи).

Стаття 24 Закону України «Про громадські об'єднання» встановлює, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети (цілей) має право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, приданим за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом.

Водночас норма, яка б встановлювала чіткий обов'язок використовувати отриманий громадським об'єднанням прибуток на статутні цілі, відсутня. Саме тому, необхідно на нашу думку, ст. 24 Закону України «Про громадські об'єднання» доповнити новою частиною такого змісту: «Прибуток отриманий громадським об'єднанням в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), є власністю громадського об'єднання і використовується виключно на досягнення статутних цілей.»

Крім того, виникає питання чи не змінюється підхід до встановлення відповідальності членів громадського об'єднання, яке здійснює підприємницьку діяльність, за його зобов'язаннями.

За загальним правилом, громадська організація, що набула статусу юридичної особи, відповідно до ст. 96 ЦК України самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасник (член) громадської організації не відповідає за її зобов'язаннями, а громадська організація не відповідає за зобов'язаннями її учасника (члена), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

В.Д. Примак, вважає, що відсутність підстав для запровадження взаємної відповідальності невідприємницьких юридичних осіб та їхніх учасників є прямим наслідком норм ЦК, які встановлюють режим абсолютної майнової відокремленості таких юридичних осіб, не припускаючи надання їх учасникам ані речових, ані зобов'язальних прав на майно невідприємницької юридичної особи [17, с. 404].

Безумовно, відповідно до ст. 85 ЦК України конститивною ознакою невідприємницьких товариств є - відсутність мети одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Проте, статтею 86 ЦК до невідприємницьких товариств віднесено кооперативи, крім виробничих, і ст. 6 Закону України «Про споживчу кооперацію» надає право члену споживчого товариства "одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства відповідно до їх

пайового внеску". Член споживчого товариства в свою чергу відповідає за зобов'язаннями споживчого товариства лише в межах внесеного ним обов'язкового пайового внеску, якщо інше не передбачено статутом. Отож, можлива як обмежена, так і додаткова відповідальність члена споживчого товариства.

Аналіз правового регулювання цього питання у США, Великобританії, Канаді показує, що до 40-х років ХХ століття засновники і члени неурядових організацій не несли відповідальність за зобов'язаннями організацій. Так було у Великобританії до винесення у 1943 р. прецедентного рішення по справі *Bradley Egg Farm Ltd v Chliff*, яким до відповідальності були притягнуті члени об'єднання.[18, с. 641-648].

Право на здійснення підприємницької діяльності було надано громадським організаціям зі статусом юридичної особи з метою сприяння досягнення статутних цілей. І безперечно, це не може бути основним видом їх діяльності. Крім того, це не повинно стати підставою для створення громадської організація для зайняття підприємницької діяльності, в тому числі прихованої за суспільнокорисними цілями.

На нашу думку, для недопущення таких зловживань, потрібно внести зміни до Закону України «Про громадські об'єднання» і доповнити його такою нормою: «Якщо статутом громадського об'єднання передбачено право здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, то засновники (члени) такого об'єднання, які уповноважені приймати рішення від імені громадського об'єднання, несуть додаткову відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном».

Література

1. Біляк О. Інститут юридичної відповідальності: сучасні проблеми і тенденції розвитку / О. Біляк // *Правова держава: Щорічник наукових праць*. Випуск 14. - К.: Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. - С. 101 – 107.
2. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри / Н. М. Оніщенко // *Держава і право: Збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. Випуск 42. - К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. - С. 3 – 11.
3. Бондаренко Л. До питання цивільно-правової відповідальності юридичних осіб публічного права / Л. Бондаренко // *Право України*. - 2006. - № 7. - С. 100 - 103.
4. Демський Е. Ф. До питання про відповідальність юридичних осіб / Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський, С. Е. Демський // *Вісник господарського судочинства*. - 2002. - № 4. - С. 168 – 176.
5. Колосова Н. М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: Ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации / Н. М. Колосова. - М.: Городец, 2000. - 192 с.
6. Максименко О. М. До проблеми конституційно-правової відповідальності громадських організацій в Україні / О. М. Максименко // *Держава і право: Збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. Випуск 17. - К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. - С. 142 – 147.
7. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.07 „Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / Є. С. Додіна. - Одеса, 2002. – 21 с.

8. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій: монографія / М. В. Менджул. - Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2010. – 200 с.

9. Беляев К. П. Некоммерческие организации в системе юридических лиц / К. П. Беляев // Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 3. К 80-летию С. С. Алексеева. - М. : Статут; Екатеринбург: Институт частного права, 2004. - С. 390 - 405.

10. Кучеренко І. М. Види юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності / І. М. Кучеренко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 7. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2000. - С. 286 – 292.

11. Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні / [Я. М. Шевченко, Ю. Л. Бошицький, А. Ю. Бабаскін та ін.]. - К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2005. - 456 с.

12. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 „Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Д. С. Лещенко. – Харків, 2005. - 20 с.

13. Климов А. П. Юридические лица как субъекты международного частного права : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. П. Климов. - СПб., 2004. - 22 с.

14. Лихотникова Е. П. Некоммерческие организации: правосубъектность и право собственности : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 „Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право” / Е. П. Лихотникова. - М., 2004. – 23 с.

15. Дуглас Ратцен. Правові основи діяльності некомерційних організацій в Центральній та Східній Європі / Дуглас Ратцен, Девід Мур, Майкл Дарем // Громадянське суспільство. - 2009. - № 4 (11). - С. 26 – 32.

16. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 1. - Ст. 1.

17. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : Монографія / В. Д. Примак. - К. : Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.

18. Robert Flannigan. Contractual Responsibility in Non-Profit Associations / Robert Flannigan // Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 18. - N 4. - Pp. 631-659.

Примак Володимир Дмитрович,
провідний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА МЕЖІ ЇХ ПРАВОВАДНОСТІ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Серед розмаїття відомих різним правовим системам світу класифікацій юридичних осіб як організацій, наділених цивільною правосуб'єктністю, однією з найпоширеніших, напевне, є та, що базується на розмежуванні підприємницьких і непідприємницьких (або комерційних і некомерційних)

організації. Пояснюється це тим, що як у приватному, так і у публічному праві, котре широко використовує цивільно-правову конструкцію юридичної особи з метою врегулювання публічно-правових відносин, врахування законодавцем заздалегідь визначених інтересами засновників (учасників) цілей створення та характеру поточної діяльності правосуб'єктної організації головним чином і визначає особливості її правового статусу як учасника правовідносин того чи іншого типу.

У різних правопорядках специфіку цивільно-правового статусу невідприємницьких організацій вирішальною мірою зумовлює та обставина, що вони створюються задля досягнення цілей, більшість з яких, як правило, перебуває поза межами цивільно-правового регулювання. Певної своєрідності нормам вітчизняного Цивільного кодексу, якими регламентується участь у цивільному обороті вказаної категорії правосуб'єктних організацій, надає те, що відповідну класифікацію у нас встановлено на рівні товариств, тобто як вторинну щодо базового поділу юридичних осіб на публічні та приватні. Крім того, виходячи з положень ЦК України, саме до невідприємницьких організацій належать також і передбачені ним установи. Згідно з цим Кодексом вони вважаються юридичними особами, що відрізняються від товариств передусім за такою ознакою внутрішнього устрою, як відсутність членства і відсторонення засновників від участі в управлінні створеною ними установою. Зазначене виглядає як дещо штучне намагання безкомпромісно уніфікувати, підвести під один спільний знаменник всі споріднені між собою організаційно-правові форми юридичних осіб, що за властивою їм структурою управління та принципами формування майна відрізняються від об'єднань корпоративного типу. Натомість і аналіз наукових джерел, і недавній вітчизняний та новітній зарубіжний досвід правового регулювання дають достатні підстави припускати не тільки можливість, а й доцільність існування поряд з визначеними нині чинним ЦК України установами (фактично – правосуб'єктними фондами) також і інших, близьких до них організаційно і за цільовим призначенням юридичних осіб, особливість яких може полягати, зокрема, у вкрай низькому рівні їх організаційної автономії та майнової відокремленості від засновників цих організацій.

Звичайно, у зв'язку з визнанням організації суб'єктом цивільного права постає питання про обсяг її правоздатності. Правоздатність невідприємницьких товариств і установ на відміну від правосуб'єктності більшості юридичних осіб приватного права має спеціальний характер, тобто є обмеженою безпосередньо в силу закону. Відповідне обмеження ст. 86 ЦК України напряму поширює лише на сферу підприємництва, обумовлюючи право некомерційних організацій здійснювати підприємницьку діяльність насамперед двома взаємопов'язаними умовами: по-перше, зазначена діяльність має відповідати меті створення означених товариств і установ; по-друге, вона має сприяти досягненню цієї мети. Проте логіка правового регулювання вимагає, щоб додержання зазначених законодавчих обмежень щодо правоздатності було забезпечене спеціальною нормою про нікчемність правочинів, укладених на порушення вказаних приписів. Утім у чинному ЦК України немає ані положення про недійсність позастатутних правочинів, ані норм, які б кваліфікували правочин, що суперечить закону, як нікчемний. Тож у разі укладання некомерційною організацією підприємницької угоди, що суперечить меті створення такого товариства чи установи, єдиним способом відновлення порушеного цивільного правопорядку залишається оспорювання дійсності цього правочину на підставі ч. 1 ст. 203 і ч. 1 ст. 215 Цивільного кодексу або ст. 207 Господарського кодексу України (як господарського зобов'язання, що не відповідає вимогам закону та

укладено з порушенням спеціальної правоздатності). Тобто слід дійти висновку, що законодавець відніс протизаконні правочини, до яких можна зарахувати й угоду, яка порушує обмеження, встановлені ст. 86 ЦК України, до розряду оспорюваних.

Правовим наслідком визнання згаданого правочину недійсним буде проведення двосторонньої реституції та відшкодування збитків і моральної шкоди, завданих винною стороною (ст. 216 ЦК України). Це означає, що, незважаючи на запровадження у сфері господарювання об'єктивної (безвинної) відповідальності за порушення договірних зобов'язань (ч. 2 ст. 218 ГК України), некомерційна організація відповідатиме за порушення прав іншої сторони, що мало місце у зв'язку з укладанням недійсної (позастатутної) угоди підприємницького змісту, винятково за наявності своєї вини. Що ж стосується моральної шкоди, то потерпілим у змальованому випадку може бути лише фізична особа, оскільки вчиненням недійсного правочину навряд чи можна принизити ділову репутацію юридичної особи, а ст. 23 ЦК України не передбачає інших, крім указаної, можливих виявів моральної шкоди, завданої юридичній особі.

Водночас відсутність безумовної заборони некомерційним організаціям провадити підприємницьку (по суті ж – якщо брати до уваги термінологію Господарського кодексу України – господарську) діяльність є об'єктивно виправданою. По-перше, законодавче відмежування підприємництва (ст. 42 ГК України) від некомерційного господарювання (ст. 52 ГК України) є вельми умовним і не повинно мати бодай якогось значення в сенсі захисту прав та інтересів кредиторів відповідних суб'єктів господарювання. По-друге, немає нічого поганого у тому, щоб невідприємницьке товариство чи установа самі опікувалися примноженням своїх коштів, зміцнювали свою матеріальну базу, або в інший спосіб забезпечували надходження ресурсів, які дозволяють виконувати (можливо, навіть у більшому обсязі) покладені на невідприємницьку юридичну особу гуманітарні функції. Головне, щоб при цьому існував надійний механізм запобігання виникненню перекосів у належному співвідношенні обсягів основної та господарської діяльності невідприємницької юридичної особи.

Водночас інтерес інших учасників цивільних відносин, у яких може брати участь невідприємницька юридична особа, вимагає існування більш дієвого механізму захисту суб'єктивних цивільних прав її кредиторів. Відповідні гарантії мають бути адекватні “середньозваженому” ризику порушення цих прав діями такого роду організації – враховуючи, звичайно, спеціальний характер її правоздатності й розумно очікувані потреби у матеріальному забезпеченні її діяльності. Чільне місце серед означених захисних засобів має посідати законодавча вимога щодо створення і підтримання певного обсягу майнових активів, призначених слугувати мінімальною гарантією задоволення вимог кредиторів кожної невідприємницької організації, що є власником переданого їй засновниками і самостійно набутого в результаті її власної діяльності майна.

ЦК України (ст. 85) виключає правомірність одержання невідприємницькими товариствами прибутку з метою його наступного розподілу між учасниками товариства. Однак законодавець зважає й на множинність допустимих шляхів досягнення переважно гуманітарної (в широкому розумінні цього слова) статутної мети некомерційної організації. Тому закон і не забороняє їй провадити підприємницьку діяльність, якщо остання відповідає меті створення невідприємницької юридичної особи та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК України). Однак істотною прогалиною

правового регулювання є те, що Цивільний кодекс не передбачає можливості примусової ліквідації непідприємницького товариства чи установи, які систематично провадять діяльність, що суперечить визначеній їх установчими документами меті та (або) розподіляють отриманий в результаті провадження підприємницької діяльності прибуток на користь своїх учасників.

Будь-яка форма узаконення мети отримання прибутку – навіть як другорядної – за сприятливих умов неминуче призводитиме до виникнення конкуренції немайнових (гуманітарних) і майнових (не виключено, виразно корисливих, хоча й ніяк не протизаконних) цілей та інтересів, якими керуватиметься непідприємницька юридична особа. Легко передбачити, які цілі та інтереси у такому “протиборстві” братимуть гору. Принаймні націленість непідприємницької організації на систематичне господарювання завжди виразно дисонуватиме з її легальним призначенням й загрожуватиме численними зловживаннями з боку її органів управління та (або) учасників. Наслідком таких зловживань у сфері цивільних відносин може бути неможливість задовольнити майнові вимоги осіб, потерпілих від правопорушень, вчинених некомерційною організацією, що брала участь у порушених правовідносинах саме як суб’єкт підприємництва або некомерційного господарювання.

Зважаючи на вказане законодавцем має бути прийнята позиція науковців, які пропонують локалізувати участь некомерційних юридичних осіб у підприємницькій (господарській) діяльності шляхом створення ними дочірніх комерційних організацій у формі так званих товариств однієї особи, правоздатність яких, своєю чергою, має бути обмежена цілями основної діяльності їх засновників – власне непідприємницьких юридичних осіб [1]. Водночас заборона на безпосереднє підприємництво не повинна переходити меж розумності й виключати ті форми “пасивного” господарювання, допустимість яких подекуди може випливати з самого факту існування юридичної особи як явища об’єктивної реальності. З огляду на це має рацію Н. В. Костенко, на думку якої за некомерційними організаціями слід залишити право “розміщувати наявні у них фінансові ресурси у кредитних установах, у цінних паперах, здавати в оренду зайве або таке, що не використовується, майно ... Така діяльність не є по суті підприємництвом і дозволяє зберегти некомерційний характер власної діяльності таких організацій” [2].

З наведеного випливають такі **висновки**.

Особливості правового статусу непідприємницьких юридичних осіб приватного права (крім тих, які спеціально створені для провадження господарської діяльності та / або можуть розподіляти отриманий прибуток між своїми учасниками) мають визначатися такими чинниками: по-перше – визнанням їх власниками всього належного їм майна, по-друге – передбаченими законодавством обмеженнями їх правособ’єктності в частині можливої участі в підприємницькій діяльності, по-третє – законодавчою заборонаю розподіляти прибуток, одержаний такими юридичними особами, серед їх учасників (засновників), по-четверте – недопущенням (за загальним правилом) наділення учасників непідприємницької юридичної особи будь-якими правами щодо її майна, та, відповідно, заборонаю розподілу майна, що залишилося після її ліквідації, серед її учасників, а так само відсутністю у зазначених учасників права на отримання частини майна непідприємницької юридичної особи при виході з неї.

Література

1. Костенко Н. В. Гражданско-правовое регулирование деятельности некоммерческих организаций в Российской Федерации : автореф. дис. на

соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н. В. Костенко ; Уральская гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 2004. – 21 с.; Чепурнов В. О. Правовой статус благодійних установ та товариств за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. О. Чепурнов ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2004. – 23 с.

2. Костенко Н. В. Гражданско-правовое регулирование деятельности некоммерческих организаций в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н. В. Костенко ; Уральская гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 2004. – 21 с.

Федорченко Наталія Володимирівна,

завідувач кафедри цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права, кандидат юридичних наук,
доцент, професор КУТЕП

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ

Економічні та політичні зміни, які відбуваються сьогодні в Україні, зумовлюють потребу у реформуванні не лише правової системи, а й вдосконалення системи правової освіти. Вдосконалення юридичної освіти набуває все більшої активності. Основним змістом цієї проблеми є співвідношення теоретичного і практичного компонентів в сучасній юридичній освіті.

Метою цієї статті є визначення правового статусу юридичних клінік в Україні, який і до сьогодні на законодавчому рівні залишається невизначеним.

В Україні перша юридична клініка з'явилась у 1996 році – юридична клініка «Pro bono», яка була створена при Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка. Згодом вони з'явилися в ряді університетів, що здійснюють підготовку майбутніх юристів. Але, незважаючи на певний досвід діяльності юридичних клінік в Україні, існує ряд важливих проблем. Перш за все, це пояснюється невизначеністю їх правового статусу.

У США термін «клінічна освіта» з'явився в 20-х–30-х роках минулого століття. Це стало відображенням певної тенденції в юридичній освіті, яку представляли члени так званого реалістичного юридичного руху, що складався з групи вчених, які прагнули внести соціальні аспекти у вивчення права. Один із юристів-реалістів Джером Франк написав у 1933 р. статтю під риторичною назвою «Чому б не створити клініку для юристів?».

Розвиток клінічної юридичної освіти в США прискорився в 60-і роки минулого століття, коли приватні фонди почали стимулювати розвиток клінік на вирішення подвійної проблеми, а саме: надання необхідної юридичної допомоги малозабезпеченим клієнтам і водночас розвиток необхідних професійних навичок у студентів. Протягом наступного десятиріччя клінічні програми набули бурхливого розвитку. Американська асоціація юристів, яка є органом, відповідальним за здійснення нагляду за акредитацією юридичних вузів, почала вимагати, щоб американські школи права розглядали клінічну освіту принаймні як варіант.

Велике значення у вищих юридичних навчальних закладах США приділяється практиці. Основним видом практики в юридичних навчальних закладах США є юридична «клініка». В. Бігун дає наступне визначення цьому

терміну: «Юридична клініка - це спеціальна установа, що надає правову допомогу звичай малозабезпеченим особам та проводить науково-дослідницьку роботу; водночас, - форма навчання майбутніх правників професійним знанням і навичкам, здійснювана під керівництвом наставника-юриста в такій установі» [1, С. 115].

Юридична клініка виконує ряд функцій: навчальну – поєднання теорії та практики, вироблення різних професійних якостей майбутніх спеціалістів; соціальна – полягає у задоволенні проблем соціуму в юридичній інформації та обслуговуванні; науково-дослідна – її суть у проведенні дослідів; і остання, благодійницька – надання безкоштовних юридичних послуг.

Робота молодих юристів в юридичній клініці, дозволяє усвідомити цінність і значення отриманих теоретичних знань та оволодіти технікою застосування цих знань на практиці. Така форма навчання набагато цінніша за класичні практичні заняття, які практикуються більшістю вищих навчальних закладів, оскільки дає змогу спілкуватися з людьми, які потребують юридичної допомоги, а також сприяє розвитку навичок спілкування, аналізу інформації, методам психології, що необхідні кожному юристу в його повсякденній роботі.

Безкоштовне надання правової допомоги спрямоване на реалізацію конституційного принципу рівності громадян при захисті ними своїх прав. Згідно ч.1 ст. 59 Конституції України: «Кожен має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [2, С. 15]. У зв'язку, з незадовільною соціально-економічною ситуацією в Україні, більшість громадян фактично мають статус малозабезпечених. Відносини громадян з державними органами дуже формалізовані і вимагають письмового звернення. Складення таких документів за плату для малозабезпечених громадян неможливе, що позбавляє їх права позасудового та судового вирішення справ.

Входження України у правовий та освітній Європейський простір висуває певні вимоги щодо модернізації системи освіти в Україні. Європейський простір вищої освіти, утворений в рамках Болонського процесу запроваджує інноваційні прогресивні підходи до організації вищої освіти з метою забезпечення її якості. Головною метою створення цього простору є формування фахівця, здатного легко адаптуватися в економічному просторі європейських країн.

У зв'язку з цим, основна увага повинна приділятися загальному розвитку особистості, її культурологічні і комунікативній підготовці, здатності самостійно здобувати і розвивати знання.

Досвід свідчить, що здійснення реформ у галузі професійної вищої освіти та у сфері правової культури громадян сприяє створенню та розвитку юридичних клінік. Юридична клініка не є окремою частиною навчального плану спеціальності «Правознавство», вона – невід'ємна частина освітнього простору майбутніх правників.

Нормативно-правовою базою для їх діяльності стали Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII., Закон України «Про безплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 4360-VI, Указ Президента України від 18.10.2001 року №992 / 2001 «Про національну програму правової освіти населення» [3, 4, 5].

Для удосконалення системи набуття юридичної освіти Навчально-методична комісія Міністерства освіти і науки України з права запропонувала впровадити дисципліну «Юридичні клініки» в навчальний курс, що має основну мету: зблизити нормативне і описове, конкретне та абстрактне, аналітичне та практичне, тобто – усунути розбіжності між теорією і практикою при вивченні права.

За час роботи, який минув з моменту заснування першої юридичної клініки у нашій державі, Асоціацією юридичних клінік частково була сформована нормативна база, спрямована на забезпечення та уніфікацію їх функціонування. Такими документами стали «Стандарти юридичних клінік України», «Типове положення про юридичну клініку», «Етичний кодекс діяльності юридичних клінік».

Стандартами було встановлено, що юридична клініка функціонує у вигляді структурного підрозділу юридичного вищого навчального закладу чи факультету, фінансується за рахунок ресурсів відповідного ВНЗ чи факультету або інших джерел.

Одним із недоліків нормативно-правового регулювання діяльності юридичних клінік була відсутність Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Однак навіть з його прийняттям в 2011 році не було вирішено важливого питання – не визначено правового статусу юридичних клінік.

За межами правового регулювання залишаються питання переліку видів правової допомоги та стандартів якості правових послуг; організація ефективного управління та фінансування системи безоплатної правової допомоги; відповідальність за невиконання законодавства у сфері надання безоплатної правової допомоги.

Згідно типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 03.08.2006 р. № 592 метою юридичної клініки є: підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей; забезпечення доступу представників соціально-вразливих груп суспільства до правової допомоги і т.д. [6].

Так, наприклад, в Польщі відповідно до законодавчого акта про вищу освіту від 12 вересня 2012 року організації типу юридичних клінік (юридичні консультації – *poradnie prawne*) створюються та працюють на підставі статуту навчального закладу, при цьому керівництво вишу уповноважене та зобов'язане здійснювати нагляд за діяльністю таких консультацій, діяльністю їх працівників та студентів [7, 41].

Юридичні клініки в Україні розвиваються частіш за все за ініціативою студентів-правознавців, не маючи необхідних коштів та ефективної підтримки адміністрації вузів.

Зараз ситуація покращується завдяки низці навчальних семінарів та круглих столів для викладачів, студентів та адміністрації вузів. Тому, розпочалася офіційна підтримка створення юридичних клінік.

В Україні ми маємо парадоксальну ситуацію: деякі вузи не хочуть створювати юридичні клініки, тому, що це, начебто, тягне за собою значні фінансові та організаційні витрати.

Безумно, ефективність роботи юридичних клінік в значній мірі залежить від надання з боку викладачів та завідувача клініки кваліфікованої допомоги, їх практично-правових навичок, організаційних здібностей, а також стимулювання з боку адміністрації вузу різними засобами.

Для забезпечення належного місця юридичних клінік в суспільному житті, виокремлення їх як дійсно дієвого інституту громадянського суспільства необхідно суттєво підвищити професійність та результативність їх діяльності. Створюючи юридичну клініку, вузи повинні вирішити такі питання: яке місце в структурі вузу займає клініка; хто керує клінікою; яка структура клініки; які курси беруть участь в їх роботі; питання заліку роботи в клініці як дисципліни в дипломі. Для клініки важливим є налагодження зв'язків з громадськістю, судами та колегами адвокатів.

Наприклад, юридична клініка Київського університету туризму, економіки і права була створена, як навчально-виробнича лабораторія Юридична клініка «legis» у 2001 році з метою забезпечення напрацювання практичних навичок студентами - правниками їх майбутньої роботи. До співпраці в юридичній клініці залучаються, доктори і кандидати юридичних наук, що викладають на факультеті, а безпосередньо для практичної роботи студенти старших курсів.

В юридичну клініку університету звертаються мешканці Києва та Київської області з питань цивільного, сімейного, житлового права та права соціального забезпечення. Цікаво відзначити, що результативність роботи клініки характеризує виграний позов в Європейському суді з прав людини [8, С. 51].

Тому, юридичні клініки в Україні є одним із напрямів формування високої правової культури у майбутніх молодих юристів, через яку можна досягнути конституційної мети - формування громадянського суспільства і правової держави.

Отже, для подальшого розвитку юридичних клінік в Україні необхідно вирішити:

- законодавче визначення статусу юридичних клінік в Україні;
- включення до навчальних планів ВНЗ дисципліну «Юридична клініка»;
- підготувати та видати необхідну навчально-методичну літературу з цієї дисципліни;
- посилити роль Асоціації юридичних клінік в Україні;
- проводити семінари, конференції та круглі столи тематичного спрямування.

Література

1. Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі [Текст] / В. С. Бігун. - К. : Видавнича організація «Юстініан», 2006. – 272 с. – ISBN 966-8257-26-X.

2. Конституція України: Станом на 20.03.2012р.: (Відповідає офіційному тексту) . – К.: Право-Інформ, 2012. – 48 с. – (Серія: Юридична бібліотека)

3. Про вищу освіту. Верховна Рада України; Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. Про безоплатну правову допомогу. Верховна Рада України; Закон від 02.06.2011 № 3460-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

5. Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року N 992/2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>

6. Типове положення про Юридичну клініку вищого навчального закладу України//Наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від. 03.08.2006 (електронний ресурс) Режим доступу http://www.mon.gov.ua/laws/MON_592.doc

7. Сенчак І.І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&trct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCEQFjAB&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fadv_2012_11_10.pdf&ei=atKGVMPwMee6ygPEwoGgBQ&usq=AFQjCNEbMXFs2wZD-NT00C49t53IYnCVfg&bvm=bv.81449611.d.bGQ

8. Поважна Л.І., Малюга Л.В., Федорченко Н.В., Кузнєцов В.О.

Черненко Олена Анатоліївна,
старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук

НЕКОМЕРЦІЙНІ ПІДПРИЄМСТВА ТА НЕПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ

Інформаційний лист від 07.04.2008 року № 01-8/211 Вищого господарського суду України дає відповідь на запитання: «Як співвідносяться поняття «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства», наведені у ЦК України, з поняттями «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства». Чи є вони тотожними?».

Відповідь Вищого господарського суду України наступна. ГК України використовує як ознаку для поділу вказаних вище понять наявність чи відсутність мети одержання прибутку (який, звичайно, може бути одержаний і без наявності такої мети як побічний результат), а не наявності чи відсутності можливості розподіляти прибуток між учасниками (чи сплати суми прибутку або його частини єдиному учаснику).

Тому поняття «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства» не є тотожними поняттям «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства».

Вважаємо, що вищенаведений аргумент не є єдиним і достатнім, оскільки некомерційні підприємства та непідприємницькі товариства різні за своєю суттю.

Згідно зі ст. 42 ГК України підприємництво - це самостійна, ініціативна, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Згідно з ч. 1 ст. 52 ГК України некомерційне господарювання - це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

ЦК України не надає безпосереднього тлумачення терміна «підприємництво», а лише вказує на підприємницькі товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (ст. 84 ЦК України).

Таким чином, можна дійти до висновку, що основна мета підприємництва (чи підприємницької діяльності) є отримання прибутку з можливістю його наступного розподілу.

Непідприємницькими товариствами відповідно до ст. 85 ЦК України є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.

Непідприємницькі товариства можуть мати на меті досить різні цілі діяльності, перш за все не пов'язані з отриманням прибутку. Це можуть бути: задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів тощо[1].

Непідприємницьке товариство – засновується не менше ніж двома фізичними та/або юридичними особами та об'єднує на добровільних засадах і на основі індивідуального членства осіб, що об'єдналися для досягнення спільної статутної мети для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення спільних нематеріальних інтересів, має корпоративний устрій та управляється його членами[1].

Відповідно до ГК України некомерційна господарська діяльність здійснюється здебільшого суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки.

Якщо державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, то коли йдеться про залучення до цивільного обороту публічного майна у формі юридичної особи виключно в загальносупільних цілях, найбільш адекватна таким цілям форма казенного підприємства[2, с. 39].

У статуті казенного підприємства визначається мета та предмет його діяльності. Аналізуючи статuti казенних підприємств, можна дійти висновку, що основною метою їх діяльності є *не отримання прибутку*, а задоволення публічних інтересів держави, забезпечення суспільних та державних потреб. Більше того, існує низка казенних підприємств, які є планово збитковими. Головним споживачем продукції (робіт, послуг), що виробляється (надається) казенними підприємствами, є держава, і ця продукція має бути виготовлена незалежно від того, чи покриє отриманий прибуток затрати на її виробництво, чи ні[3, с. 53–54].

Казенне підприємство діє цілеспрямовано, виконуючи ті завдання, які поставила перед ним держава. За їх допомогою держава може виділяти напрями для потреб, які передбачають значне використання коштів без відповідних надходжень, та діяльність, яка практично не приносить і не може приносити прибутків, але вважається дуже важливою з приводу реалізації державних функцій (наприклад, виробництво ортопедичного обладнання, відповідні підприємства міністерства оборони тощо). Згадані підприємства в більш значній частині будуть складати витратний блок коштів державного бюджету.

Тобто некомерційні підприємства створюються з різними цілями, але в будь-якому випадку отримання прибутку не є пріоритетом у їх діяльності.

Спільною ознакою некомерційних підприємств та непідприємницьких товариств є *організаційна єдність*. Організаційна єдність традиційно розглядається як ознака, що дозволяє вирізнити з різних сукупностей, груп людей такі, котрі є не випадковими, а організованими колективними утвореннями, спеціально створеними для досягнення господарських цілей спільними зусиллями за допомогою об'єднаної праці[4]. «Тільки за наявності певної організації, — як зазначав В. Лаптев, — колектив може як такий брати участь у правових відносинах, мати і здійснювати права й обов'язки» [5]. Неорганізована група осіб не зможе виступати в господарському обігу в якості єдиного цілого, самостійного носія прав і обов'язків [6].

Серед відмінних ознак некомерційних підприємств та непідприємницьких товариства є:

1) різні причини для створення та сфери діяльності;

Казенні підприємства створюються за рішенням Кабінету Міністрів України (ч. 2 ст. 76 ГК України). У рішенні про створення казенного підприємства визначається обсяг і характер основної діяльності підприємства, що створюється, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог ГК за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства. Крім того, ч. 1 ст. 76 ГК України передбачає в

яких галузях народного господарства створюються казенні підприємства. Казенні підприємства можуть бути використані відповідно у двох напрямках: 1) при реалізації важливих для державного життя, але свідомо збиткових потреб; 2) при визначенні державою найефективніших напрямів використання коштів, при якому держава може використати своє монопольне становище власника[7].

Підприємств створення невідприємницького товариства є реалізація особами права на свободу об'єднання. Особливістю створення невідприємницьких товариств є встановлення імперативних вимог щодо його мінімальної кількості засновників. Так наприклад, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачає для реєстрації статуту релігійної організації її засновниками мають бути не менше десяти чоловік, які досягли 18-річного віку.

2) характер управління;

Держава, як власник відповідного майна, зацікавлена в найефективнішому його використанні і може формувати відповідні казенні підприємства як суб'єктів, що забезпечать ефективне використання коштів, майна та надходження прибутків до державного бюджету. Законодавець жорстко закріпив коло прав і обов'язків, що надаються як органу управління, так і казенному підприємству, тому недоречно говорити про вільний вибір варіанта поведінки з боку суб'єкта господарювання. Державні органи в межах своїх повноважень, що їм делеговані державою, за допомогою імперативних приписів приймають обов'язкові для казенних підприємств рішення, які, в свою чергу, закріплюють чіткі межі поведінки згаданих підприємств. Саме тому господарські правовідносини за участю казенних підприємств є владними правовідносинами, що ґрунтуються на принципі нерівності сторін.

Відповідно до ст. 97 ЦК України управління товариством здійснюють його органи: загальні збори його учасників; виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом. Тобто для невідприємницьких товариств характерним є корпоративний характер управління справами.

3) відповідальність за зобов'язаннями.

На відміну від невідприємницького товариства, казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

У забороні звертати стягнення на інше майно, крім коштів, можна вбачати прагнення законодавця запобігти скороченню і, тим більше, припиненню технологічного процесу господарської діяльності казенного підприємства, що може мати місце внаслідок звернення стягнення за вимогами кредиторів на оборотні і, тим паче, на основні засоби (фонди) підприємства[8, с. 98].

Тобто ГК України передбачає можливість відповідальності казенного підприємства лише грошовими коштами і виключає можливість відповідальності іншим майном, закріпленим на праві оперативного управління. Проаналізоване положення ще раз підкреслює залежність казенного підприємства від власника і відповідає суті діяльності казенного підприємства та цілям використання переданого йому майна. Слід звернути увагу на те, що зазначене положення позбавляє можливості визнати казенне підприємство банкрутом, саме тому Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» містить норму, відповідно до якої казенне підприємство не може бути суб'єктом банкрутства.

Отже, аналізуючи положення законодавства стосовно правового положення некомерційних підприємств та невідприємницьких товариств можна

стверджувати, що не різні суб'єкти права і ототожнювати їх ні в якому випадку не можна.

Література:

1. *Кочин В. В.* Визначення поняття «непідприємницька юридична особа приватного права» / В. Кочин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.science-community.org/uk/node/3274>.

2. *Кантор Н.* Цели и принципы создания юридических лиц публично-правовыми образованиями / Н. Кантор // *Хозяйство и право*. – 2004. – № 5. – С. 39.

3. *Ершова И. В.* Проблемы правового режима государственного имущества в хозяйственном обороте / И. В. Ершова. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 154–156.

4. *Хозяйственное право*. учебник / [Под общ. ред. В. К. Мамутова]. – К.: Юринком Интгер, 2002. – С. 277.

5. *Теоретические проблемы хозяйственного права*. – М., 1975. – С. 53–54.

6. *Мащенко І.* Зміст ознаки організаційної єдності внутрішньогосподарського підрозділу підприємства / І. Мащенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/1060/%CC>.

7. *Бондаренко І. М.* Правова регламентація господарської діяльності казенних підприємств: дис... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.04 / І. М. Бондаренко; Нац. юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – С. 126–127.

8. *Повар П. О.* Правовий механізм ліквідації казенних підприємств: проблемні аспекти / П. О. Повар // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2008. – № 6. – С. 98.

Шевченко Ольга Миколаївна,

старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат історичних наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩИХ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: НОВЕЛИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Основою реформування відносин у сфері освіти, як одного із стратегічних напрямів політики держави за роки незалежності України стала заміна радянських доктринальних підходів до національної системи освіти країни з монодержавних на плюралістичні. Як зазначає Борисова В.І. «перехід до ринкової економіки викликав серйозні зміни в галузі освіти, реформував її систему таким чином, що разом з традиційними державними освітянськими установами, які створюються державою і повністю фінансуються за рахунок державного бюджету, легальний статус отримали приватні навчальні заклади – вузи, коледжі, гімназії, засновником яких виступають приватні особи – фізичні або юридичні» [1]. До навчальних закладів приватного права, враховуючи порядок створення та режим їх фінансування, відносяться також і вищі духовні навчальні заклади, засновниками яких відповідно до ст.11 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» виступають релігійні управління і центри релігійних об'єднань різних віросповідних напрямів.

Згідно статистичних даних, наведених у «Звіті про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2014 р.», який затверджено Наказом Міністерства культури України від 19 березня 2014 р. №167 в Україні

представлено 55 віросповідних напрямів, в межах яких діє 37209 релігійних організацій та функціонує 206 духовних навчальних закладів з кількістю слухачів – 18229 чоловік [2]. Ці навчальні заклади створюються з метою підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних релігійних спеціальностей та діють на підставі статутів (положень), зареєстрованих відповідно порядку, встановленого ст.14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Конституційні норми (статті 11, 21, 24, 35, 53) є базовими, що забезпечують можливість створення та функціонування вищих духовних навчальних закладів. Крім того, спеціальне законодавство, що регулює правовідносини пов'язані з освітньою діяльністю релігійних організацій як невідприємницьких організацій, гарантує: 1) захист державою прав і законних інтересів релігійних організацій; 2) повагу до традицій та внутрішніх настанов релігійних організацій; 3) невтручання у здійснювану в межах закону діяльність будь-яких організацій, які створені за ознакою ставлення до релігії; 4) рівність перед законом всіх релігій, віросповідань та релігійних організацій, проголошуючи, разом з тим, на державному рівні світськість державної системи освіти, її відділення від церкви (релігійних організацій) та не фінансування державою діяльності будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії [3].

Загальна політика в сфері освітньої діяльності навчальних закладів країни формується волею держави, що звісно справляє значний вплив на діяльність вищих духовних навчальних закладів. Проте для останніх як невідприємницьких юридичних осіб приватного права важливою спрямовуючою волею є також воля їх засновників – релігійних організацій, зважаючи на те, що їх діяльність має здійснюватись відповідно до внутрішніх настанов певної конфесії.

Так, наприклад, визначальними нормативними документами Української Православної Церкви Московського патріархату відповідно до яких здійснюється діяльність її вищих духовних навчальних закладів є Статут про управління Української Православної Церкви [4], рішення Священного Синоду Української Православної Церкви, розпорядження Предстоятеля Української Православної Церкви, статuti (положеннями) вищих духовних навчальних закладів.

Загалом основи діяльності та напрями розвитку системи вищої духовної освіти Української Православної Церкви Московського патріархату визначаються Концепцією вищої духовної освіти Української Православної Церкви (далі- Концепція) [5].

Зокрема, Концепція покладає особливий нагляд за створенням і діяльністю вищих духовних навчальних закладів на Предстоятеля Української Православної Церкви і Священний Синод, який вони здійснюють через Учебний Комітет при Священному Синоді Української Православної Церкви, та визначає: 1) основні завдання установ вищої духовної освіти; 2) канонічне підпорядкування вищих духовних навчальних закладів; 3) внутрішньоцерковну процедуру створення та атестації навчальної установи на право здійснення освітньої діяльності; 4) функціональні обов'язки та напрями діяльності Учебного комітету як уповноваженого церковного органу церковної влади в галузі освіти та науки; 5) процедуру інспектування вищих духовних навчальних закладів; 6) церковні освітні стандарти; 6) механізми фінансового і матеріального забезпечення вищих духовних навчальних закладів; 7) формування внутрішньоцерковної кадрової політики у сфері вищої духовної освіти; 8) напрями співробітництва зі світськими навчальними та науковими закладами; 9) здійснення фундаментальних досліджень у сфері богословських

дисциплін; 10) внутрішньоцерковний стандарт підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації та процедуру присвоєння і затвердження вчених звань доцента і професора, наукових ступенів кандидатів та докторів наук у галузі православного богослов'я; 11) структуру вищої духовної освіти Української православної церкви (виокремлюючи відповідно до Церковного освітнього стандарту такі типи навчальних закладів, як: духовне училище, духовна семінарія, духовна академія), тощо.

Завданнями діяльності вищих духовних закладів Української Православної Церкви, як визначає засновник, є: а) забезпечення необхідного рівня підготовки кандидатів для пастирського служіння, богословів та фахівців інших форм церковного служіння; б) створення умов для суспільного визнання значимості вищої духовної освіти та соціальної інтеграції випускників вищих духовних навчальних закладів; в) розроблення принципів сумісності системи вищої духовної освіти з вітчизняною світською системою вищої освіти, а також з закордонними системами богословської освіти [5]. Здійснюючи свою статутну діяльність вищі духовні навчальні заклади не мають своєю основною метою одержання прибутку, а характерними ознаками їх є неприбутковий характер та спеціальна правоздатність.

Загальні засади врегулювання створення та діяльності вищих духовних навчальних закладів, як невідприємницьких юридичних осіб приватного права, врегулює і національне законодавство України, зокрема, глава 7 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ). Крім того, відповідно до абз.2 ч.3 ст.83 ЦКУ особливості правового статусу вищих духовних навчальних закладів визначаються спеціальним законодавством: Законами України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про освіту», «Про вищу освіту» тощо.

Так, в нормуючому освітню діяльність вищих духовних навчальних закладів, спеціальне законодавство встановлює: 1) порядок створення та припинення установи; 2) вимоги до змісту статуту (положення) установи, 3) процедуру реєстрації установчого документу установи, 4) спосіб формування майна установи; 5) обсяг цивільної правоздатності установи та специфіку її цивільної відповідальності за власними зобов'язаннями; 6) повноваження засновників закладу (статті 11-20, 22, 23 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Важливими підставами для набуття вищим духовним навчальним закладом статусу суб'єкта права – установи, яка може здійснювати освітню діяльність, у відповідності з національним законодавством, є: 1) державна реєстрація установчого документа (статута/положення); 2) ліцензування діяльності закладу щодо надання відповідних освітніх послуг; 3) акредитація освітньої програми за спеціальністю «Богослов'я». Так, згідно новел Закону України «Про вищу освіту» (п.12 ст.24): «Вищі духовні навчальні заклади, які бажають вносити інформацію про видані ними власні дипломи про вищу освіту до Єдиної державної електронної бази з питань освіти, повинні пройти процедуру ліцензування освітньої діяльності. Вищі духовні навчальні заклади, які бажають видавати дипломи державного зразка, повинні пройти процедуру акредитації освітньої програми». Порядок отримання ліцензії щодо надання послуг в освітній сфері встановлюється Постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. №1019 «Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг». Акредитацію освітньої програми вищій духовний навчальний заклад може здійснити, подавши письмову заяву та необхідні документи, до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Саме виконання цих умов, згідно п.18 розділу XV «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про вищу освіту», створить «умови для визнання документів про вищу освіту,

наукові ступені і вчені звання викладачів,... видані вищими духовними навчальними закладами, еквівалентними відповідним документам, що видаються в установленому законодавством порядку» світськими освітніми та науковими закладами.

Крім того, з метою забезпечення реалізації вищезазначених можливостей вищих духовних навчальних закладів у п.5 Прикінцевих положень Закону України «Про вищу освіту» Кабінет Міністрів України зобов'язується: 1) протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом, забезпечити затвердження центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки єдиного переліку галузей знань, який повинен поєднати чинні переліки галузей освіти та науки, виділивши «Богослов'я» в окрему галузь знань; 2) у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом розробити порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання осіб, які на день набрання чинності цим Законом здобули освіту, захистили дисертації на здобуття наукових ступенів та отримали вчені звання у вищих духовних навчальних закладах, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку; 3) за участю представників релігійних організацій, прийняти нові нормативно-правові акти та внести зміни до чинних з метою правового та інституційного забезпечення створення та діяльності аспірантури, докторантури та спеціалізованих вчених рад вищих духовних навчальних закладів і подальшого державного визнання присудження ними наукових ступенів з наукових спеціальностей, що входять до галузі знань науки «Богослов'я», а також щодо порядку присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам вищих духовних навчальних закладів.

Зважаючи на суспільний потенціал релігійних спільнот як орієнтир в етичних питаннях, який має відігравати важливу соціальну роль в українському суспільстві, потрібно відзначити позитивні зміни в правовому статусі вищих духовних навчальних закладів як невідприємницьких організацій, які визначені новелами Закону України «Про вищу освіту». Відповідні зміни, долаючи рудименти «радянськості» в національній освітній системі, демократизують її, розширюючи можливості для цивілізованих відносин держави з релігійними організаціями на ниві освіти. Можливо в перспективі подальші законодавчі зміни будуть стосуватися розширення переліку спеціальностей, підготовка спеціалістів з яких може здійснюватися вітчизняними вищими духовними навчальними закладами. Адже така практика існує в цивілізованих країнах, зокрема у Католицькому Люблінському університеті (Польща) здійснюється професійна підготовка істориків, юристів, мистецтвознавців, в Університеті святого Єремії (Канада) - криміналістів, біологів.

Література

1. *Борисова В.І.* Вищий навчальний заклад – функціональний вид невідприємницьких юридичних осіб // Невідприємницькі організації у механізмі реалізації права громадян на об'єднання (асоціації): Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу») / За заг. ред. М.К.Галантича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України, 2013. – С.14.

2. Наказ Міністерства культури України від 19 березня 2014 р. №167 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2013 рік (релігійні організації)» [Електронний ресурс] // http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/printable_article/354806/

3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. №987-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №25. – Ст. 283.

4. Статут про управління Українською Православною Церквою Московського патріархату [Електронний ресурс] [//http://orthodox.org.ua/page/statut-rpts-pro-upts](http://orthodox.org.ua/page/statut-rpts-pro-upts)

5. Концепція вищої духовної освіти Української Православної Церкви Московського патріархату [Електронний ресурс] [//http://orthodox.org.ua/page/концепція-вищої-духовної-освіти](http://orthodox.org.ua/page/концепція-вищої-духовної-освіти).

Ясечко Світлана Вадимівна,

доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін Харківський національний університет внутрішніх справ кандидат юридичних наук

ПРАВОЧИНИ З ОСОБИСТИМИ НЕМАЙНОВИМИ БЛАГАМИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Перетворення, що відбуваються в Україні в останні роки, роблять нагальною потребу дослідження широкого спектра відносин, осмислення та переосмислення тих феноменів, які вважалися усталеними. До них належать і правочини, які виступають як своєрідні ланцюги, що скріплюють відносини між суб'єктами цивільного права. Розвиток відносин у державі сприяє розширенню сфери приватноправового регулювання, виникненню нових договірних конструкцій.

Правочини використовуються в різних сферах суспільного життя і дозволяють узгоджувати інтереси учасників цивільного обігу: фізичних та юридичних осіб, держави та інших соціально-публічних утворень. Правочину як вольовому акту притаманні властивості, що характеризують наміри та дії суб'єктів цивільних відносин. Саме цим пояснюється і та обставина, що дійсність правочину ставиться в залежність від дійсності елементів, що його утворюють. Вчинення правочину, що має ваду одного з елементів його складу, не може створити юридичних наслідків.

У цивілістиці традиційною є точка зору, що правочини є регулятором зобов'язальних правовідносин. Відповідно зобов'язальні правовідносини є відносинами майнового обігу, і це дозволяє стверджувати, що в цивільному праві правочин догматично вважається регулятором тільки майнових відносин. Але наразі у сфері фізичної культури та спорту вчиняються правочини з особистими немайновими благами.

Так, у ст. 23 Конституції України закріплено право людини на вільний розвиток своєї особистості. Воно може бути реалізоване самостійно або на професійній фаховій основі і здебільшого через юридичних осіб. Найважливішими учасниками ринкових відносин сьогоденної України виступають непадприємницькі (некомерційні) організації, основа так званого «третього некомерційного сектора» країни, покликаною вирішувати ряд життєво-необхідних завдань з реальної підтримки мільйонів людей, створенню тисяч робочих місць, здійсненню безлічі суспільно-корисних проектів. Термін «третій сектор» є на сьогодні загальновизнаним у світовій практиці позначенням некомерційних, благодійних ініціатив (перший сектор – державний, другий – приватний), під яким розуміється сукупність незалежних, створених за ініціативою засновників, інституцій, не спрямованих на одержання прибутку або влади [1, с. 5]. Сам термін «непадприємницька організація» означає, що головна мета такої організації – не одержання прибутку, а досягнення соціального ефекту [2, с. 3]. І серед цих непадприємницьких

організації значне місце займають організації у сфері фізичної культури та спорту.

Розвиток професійного спорту і безпосередньо пов'язаних із ним товарно-грошових відносин зумовили необхідність врегулювання взаємовідносин між спортсменами, спортивними клубами, а також іншими суб'єктами, що здійснюють діяльність у сфері спорту, за допомогою правочинів.

Професійні спортсмени (футболісти, хокеїсти, баскетболісти, боксери та інші) діють на підставі цивільно-правових договорів, укладених зі спортивними командами, агентами, промоутерами тощо. Досить часто в такі договори включаються умови, які встановлюють для спортсменів певні правила і обмеження особистого характеру, як-от: вимогу щодо дотримання режиму життєдіяльності, сну, відпочинку, необхідність відвідування тренувань, заборону тютюнопаління і вживання алкоголю, обмеження перебування у публічних місцях, заборону давати інтерв'ю тощо. Безумовно, можна констатувати, що такі пункти договорів регулюють особисті немайнові відносини за участю спортсменів. [3, с. 243].

Таким чином можна зазначити, що правочини з особистими немайновими благами у сфері культури та спорту мають місце в сучасному професійному спорті. Беручи до уваги той факт, що професійний спорт набирає популярності, необхідно визнати, що якість правового регулювання цивільно-правових за своєю суттю відносин у сфері професійного спорту необхідно постійно вдосконалювати. У зв'язку з цим подальше всебічне теоретичне дослідження правового регулювання правочинів з особистими немайновими благами і вироблення конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства набуває виняткового значення. Відсутність цілісного дослідження попри висвітлення окремими вченими деяких аспектів укладання правочинів з особистими немайновими благами веде до невизначеності теоретико-методологічної бази, суперечливої правозастосовної практики щодо таких правочинів.

Література

1. Настільна книга неприбуткових організацій / [Ткачук А., Артеменко В., Шовкошитна С. та ін]. – [2-ге видання, виправлене та доповнене, адаптоване до українського законодавства станом на 01.08.2005 р.]. – К.: Ін-т громад. суспільства, 2005. – 287 с.

2. Решетілова Т. Б., Ямкова Л. В. Вищий навчальний заклад як суб'єкт ринкових відносин / Т. Б. Решетілова, Л. В. Ямкова // Науковий вісник НГУ. – 2004, № 8. – С. 3–7.

3. Бобрик В. И. Договорное регулирование личных неимущественных отношений / В. И. Бобрик // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения: сб. ст. и иных материалов / под. ред. Р. А. Стефанчука. – К.: Юринком Интер, 2010. – С. 229–245.

Балуєк Юлія Олексіївна,
здобувачка НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КОНДОМІНІУМІ

Правова доктрина в Україні остаточно ще не склалася і перебуває на стадії формування. З початку масової приватизації квартир у багатоквартирних

будинках, житлові та нежитлові об'єкти є самостійними об'єктом цивільних прав. При цьому виникає різномірне право власності власника квартири і право спільної власності на будинок. Багатоквартирний будинок з юридичної точки зору, перетворився з єдиної цілісної речі на її сукупність (квартир, житлових та нежитлових приміщень). Тому правовий режим, що охоплюється поняття «багатоквартирний житловий будинок» необхідно відмежовувати від суміжних понять: індивідуальний житловий будинок, садиба, кондомініум.

В Україні відсутнє відповідне спеціальне законодавство, що усувало прогалини у правовому регулюванні права спільної власності на житло у багатоквартирному будинку. Не усуває цієї прогалини і Проект закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»[1], де зазначено, що у випадку, якщо квартира або нежитлове приміщення належить більш як одному співвласникові, реалізація прав та виконання обов'язків співвласниками квартири або нежитлового приміщення, включаючи участь в управлінні багатоквартирним будинком, здійснюється в порядку, передбаченому законодавством для реалізації права спільної власності.

Відповідно до чинного законодавства про нерухомість, житло в багатоквартирному житловому будинку стало самостійним, оборотоздатним об'єктом цивільних прав. У правовій доктрині квартири у складі будинку розглядаються, як об'єкти з особливим правовим режимом, які структурно входять до складу більш складного об'єкту – багатоквартирного будинку, що є складовою внутрішньо-будинкової інфраструктури, спрямованої на забезпечення, експлуатацію та благоустрою будинку.

Метою кондомініуму є спільне утримання багатоквартирного жилого будинку. Термін «кондомініум» має латинське походження. У римському праві поняття «condominium» було синонімом до слова «communio» (лат. con — разом і dominium — володіння)[2]. У сучасному праві багатьох країн інститут кондомініуму має спеціальне значення, а саме форма власності. В науковій літературі існує думка, що кондомініум можна розглядати: 1) як єдиний комплекс нерухомого майна; 2) як правовий режим цього майна; 3) як спільність домоволодільців, що складається на підставі відносин спільної часткової власності на майно в кондомініумі. Поняття «кондомініуму» не набуло нормативного закріплення в Україні, але потребує свого унормування, метою якого є забезпечення ефективного використання приватних квартир та управління ними.

У сучасному праві багатьох країн інститут кондомініуму має спеціальне значення, а саме як форма власності. В юридичній літературі визначають кондомініум як форму права власності або володіння на правах власності, яка «обмежує права користування і володіння нерухомістю для запобігання безпосередньому або потенційно негативному впливу здійснення одними особами своїх прав власників на права інших [3, с. 7]. За класифікацією юридичних осіб у ЦК України товариство співвласників багатоквартирного жилого будинку можна віднести до невідприємницьких товариств, якими відповідно до ст. 85 ЦК України є товариства, що не мають на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між його учасниками.

Для утримання спільного майна та управління ним в Україні передбачена тільки одна організаційно-правова форма - об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Особливість частки у праві на загальне майно в багатоквартирному житловому будинку, полягає в тому, що вона: 1) не відчужується окремо від права власності на приміщення в багатоквартирному житловому будинку; 2) не підлягає окремій державній реєстрації і переходить автоматично разом з правом власності на окрему квартиру; 3) на неї не

поширюється право переважної купівлі; 4) вона не може бути виділена в натурі [4, с.194]. Частку у праві на загальне майно не слід розглядати, як відносини спільної часткової власності на весь будинок, оскільки частка у праві не є річчю, і вона в силу закону не відокремлена від права власності на приміщення.

Існування майна, яке є спільною власністю власників квартир (приміщень), вимагає правових конструкцій щодо їх утримання. Неподільне майно перебуває у спільній сумісній власності співвласників багатоквартирного будинку і не підлягає відчуженню. Загальне майно перебуває у спільній частковій власності співвласників багатоквартирного будинку. Об'єкти права спільної власності на майно можуть бути передані в користування фізичній або юридичній особі або групі осіб у разі, якщо це не пов'язано з порушенням прав і інтересів інших співвласників неподільного та загального майна, які охороняються законом [5, с.108].

У кондомініумі є тільки володіння і користування загальним майном. У цивілістиці висловлювалась думка про те, що триада повноважень власника не вичерпує всього обсягу права власності. У юридичній літературі висловлюється думка про те, що саме жиле приміщення є головною річчю, а майно, що перебуває на праві спільної часткової власності, є належністю головної речі – жилого приміщення. Частка в загальному майні не може існувати самостійно, оскільки вона є складовою частиною квартири як об'єкта права власності, а тому завжди поділяє долю такого жилого приміщення. Відповідно до статті 186 ЦК України річ, яка призначена для обслуговування іншої, головної речі, і пов'язана з нею загальним призначенням, є такою, як і доля головної речі, якщо договором не передбачено інше. Статтею 361 ЦК України не містить обмеження щодо відчуження своєї частки в загальному майні. Однак п.1 ст.358 ЦК України визначає розпорядження майном, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюється за згодою всіх її учасників.

Особливість частки у праві на загальне майно в кондомініумі, визначено ст. 5 Проекту закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [1], що визначає, що спільне майно багатоквартирного будинку є спільною сумісною власністю співвласників. Проектом пропонується закріпити правило згідно якого, спільне майно багатоквартирного будинку не може бути поділено між співвласниками, і такі співвласники не мають права на виділення в натурі частки із спільного майна багатоквартирного будинку. Кредитор співвласника не має права вимагати виділення частки із спільного майна багатоквартирного будинку в натурі для звернення стягнення на неї.

Позитивно те, що Проектом пропонується закріпити відмінне від ЦК України правило, згідно якого частка у загальному майні: не відчужується окремо від права власності на приміщення в кондомініумі; переходить автоматично разом з правом власності на окреме приміщення; на неї не поширюється право переважної купівлі; не може бути виділена в натурі.

Як бачимо, складність правової конструкції щодо спільної власності на загальне та неподільне майно об'єднання співвласників квартир багатоквартирного жилого будинку. Закріплення на законодавчому рівні права спільної власності на загальні (неподільні) елементи будинку потребує адекватної реалізації усіма власниками права на управління нею. Нині необхідно визначити особливості здійснення права власності у багатоквартирному жилому будинку (кондомініумі), пов'язані з реалізацією прав та виконанням обов'язків співвласників багатоквартирного будинку щодо його утримання та управління за умови здійснення на принципах рівності прав усіх співвласників.

Висновки

Багатоквартирний будинок є об'єктом цивільних прав і може бути об'єктом права приватної власності у випадку якщо одна особа набуває право власності на всі приміщення в багатоквартирному будинку, і не потребує реєстрації права власності на окремі квартири. Якщо в багатоквартирному будинку є два і більше власників, на будинок поширюється режим спільної власності, але потребує закріплення чіткого критерію розмежування об'єктів часткової і спільної власності у багатоквартирному будинку. Якщо квартира є самостійним об'єктом права приватної власності, то право спільної власності багатоквартирного будинку має бути лише об'єктом утримання і управління.

Право спільної власності мешканців багатоквартирного будинку істотно відрізняється від моделі права спільної власності, яка передбачена в цивільному законодавстві, але виділяти її в окремий вид не можна, оскільки це право має відповідати загальним засадам права спільної власності з визначеними преміальним законом про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку особливостями.

Література

1. Проект закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mjk.lutsk.ua/uploads/docs/2014.05.15/Projekt_Zakonu_Vlasnosti.pdf
2. Термін кондомініум / Вікіпедія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Кондомініум_\(міжнародне_право\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Кондомініум_(міжнародне_право))
3. Батлер С. «Кондоминиум» как форма собственности на недвижимость // Вопросы экономики. – 1993. – № – С.7.
4. Кучеренко І.М. , Кучеренко О.Ю., Запатріна І.В. Житлова політика : сучасність і майбутнє .- Видавничий центр спілки власників житла України , 2012. – С.194.
5. Галянтич М. К. Житлове право України: навч. посібник / М. К. Галянтич. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 108.

Бесарабчик Влада Олександрівна,

молодший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Україна виходить на європейський та світовий рівень освіти. Перехід до ринкової економіки викликає необхідність серйозних змін в галузі освіти.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про дошкільну освіту» дошкільний навчальний заклад (далі – ДНЗ) є юридичною особою і діє на підставі статуту. Таким чином ДНЗ має ознаки юридичної особи, але при цьому характеризується своїми специфічними рисами як суб'єкт освітніх відносин, про що вказує ст. 11 згаданого Закону, яка визначає мету створення ДНЗ – забезпечення реалізації права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію.

Організаційно-правова форма ДНЗ визначає особливості його цивільно-правового становища. На сьогоднішній день ДНЗ не залежно від форми власності здебільшого створюються в організаційно-правовій формі установ. Проте, слід зазначити, що ані цивілістична доктрина, ані правозастосовча

практика не дають однозначної та чіткої відповіді на питання у якій саме організаційно-правовій формі вони повинні створюватися.

Відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 83 Півільного кодексу України (далі – ШК України) особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом. в даному випадку законами України «Про освіту». «Про дошкільну освіту». Зазначені закони мали б закріпити особливий статус ДНЗ, але вони у своїх нормах містять лише загальні положення, присвячені правовому статусу установ, створених як приватними особами, так і державою. Хоча певні складові їх правового статусу, насамперед, правовий режим майна, межі цивільно-правової відповідальності за власними зобов'язаннями, можуть мати відмінності. З огляду на те, що державні ДНЗ створюються та у подальшому підпорядковуються відповідним державним органам, фінансуються з державного бюджету і отримують майно для здійснення своєї діяльності не для реалізації підприємницьких мотивів їх засновників, а для задоволення потреб держави щодо професійної підготовки громадян, для них організаційно-правова форма установи підходить найкраще, за умови визначення цільового призначення. Питання ж організаційно-правової форми приватних ДНЗ залишається і досі не визначеним. зазначені Закони лише частково регулюють освітню діяльність приватних ДНЗ.

Крім того, можна стверджувати про існування правового статусу, який притаманний окремим видам установ, а саме: ДНЗ, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Такий статус надається йому згідно з Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності від 07.11.2000 р. № 522, затвердженим Міністерством освіти і науки України, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти.

Розглядаючи поняття «освітній заклад», слід зазначити, що законодавство не надає його визначення, але натомість містить визначення поняття «закладу» у наказі Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 року № 97 [1], яким було затверджено Державний класифікатор організаційно-правових форм господарювання. Згідно з п. 3.4.1 Класифікатора організація (установа, заклад) – це організаційна структура, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Стаття 83 ЦК України містить практично ідентичне із вищевказаним поняття «установи», тому можна зробити висновок, що законодавець використовує поняття «заклад» та «установа» як тотожні.

Разом з тим в науковій літературі щодо співвідношення понять «установа» і «заклад» не склалося єдиної думки. Деякі дослідники відзначають, що термін «заклад», який використовується стосовно суб'єктів освітньої діяльності, співпадає з терміном «установа» (зокрема, Д. Лещенко, І. Жигалкін) [3, с. 61–63; с. 44–45]. Інші правники, зокрема І. Кучеренко, навпаки, вважають їх нетотожними, відносячи заклад до самостійної організаційно-правової форми підприємницьких організацій, які можуть функціонувати в окремих галузях діяльності [4, с. 280]. Також, з точки зору цивілістичної лексики термін «заклад» є неточним ще й тому, що ним звичайно позначають як ті організації, що мають статус юридичної особи, так і ті, котрі такого статусу не мають. Слід також зазначити, що ДНЗ як і будь-які інші заклади (фонди, бібліотеки, музеї, театри тощо) не містять у своїй назві термін «установа», що теж може вносити певну плутанину.

На відміну від установ, заклади освіти можуть створюватись не лише фізичними та юридичними особами, а й органами влади (ст. 18 Закону України

«Про освіту»). Характерною рисою навчальних установ, створених органами влади, є участь останніх в управлінні (керівництві) ними. Так, згідно із ч. 1 ст. 12 Закону України «Про освіту» Міністерство освіти України здійснює керівництво державними закладами освіти, тобто не лише державними закладами, а й іншими закладами освіти (незалежно від форми власності). Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» державні органи освіти здійснюють контроль за діяльністю не лише державних, а й комунальних та приватних закладів освіти шляхом проведення акредитації. До того ж, статути приватних дошкільних навчальних закладів мають погоджуватись із відповідними органами виконавчої влади, а самі заклади починають здійснювати освітню діяльність за наявності ліцензії, виданої в установленому законодавством України порядку.

Таким чином, ДНЗ набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації в порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб, однак освітня діяльність здійснюється ним тільки на підставі ліцензії для провадження діяльності з надання послуг для одержання освіти. Загальні вимоги до ліцензування діяльності з надання зазначених послуг встановлені в Порядку ліцензування освітніх послуг від 29.08.2003 р. № 1380 [2]. При реєстрації ДНЗ виникає спеціальна (цільова) правоздатність ДНЗ, а також особливе право звернутися до відповідного органу з заявою про проведення ліцензування із зазначенням виду освітньої послуги, ліцензованого обсягу тощо.

Відповідно до Порядку ліцензування навчальні заклади є суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність з надання освітніх послуг. Та, якщо припустити, що приватні навчальні заклади є суб'єктами підприємницької діяльності, то вони відповідно повинні діяти у організаційно-правовій формі господарських товариств і ставити перед собою мету отримання прибутку. Тут необхідно згадати Астахова В. В., який слушно зазначає, що поділ юридичних осіб на комерційні і некомерційні провадиться в залежності від того, куди розподіляється їх прибуток, а виходячи з пріоритету суспільних інтересів в діяльності навчального закладу, отриманий прибуток не повинен розподілятися між засновниками (учасниками), а має реінвестуватися у подальшу освітню діяльність навчального закладу. Отже, останні повинні незалежно від форми власності, на якій вони засновані, створюватися в організаційно-правовій формі установи [5, с. 61].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що освітня діяльність не може кваліфікуватися як підприємницька, а суб'єкти її здійснення – державні, комунальні або приватні ДНЗ повинні вважатися непідприємницькими юридичними особами. Звідси виникає необхідність реформувати чинне законодавство таким чином, щоб виробити єдиний підхід до регулювання діяльності ДНЗ незалежно від форми власності, оскільки вони ставлять перед собою єдину мету – надання освітніх послуг.

Крім того, на нашу думку, запровадження ще однієї організаційно-правової форми «заклад», яка незначним чином відрізняється від «установи» не є обґрунтованим та нагально необхідним.

Література

1. *Наказ* Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 року № 97 «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та

скасування нормативних документів» (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN10242.html;

2. *Постанова* Кабінету Міністрів України «Про ліцензування освітніх послуг» від 29.08.2003 р. № 1380 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 36. – С. 30 (Ст. 1946);

3. *Лещенко Д. С.* Правовий статус установ в цивільному праві України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д. С. Лещенко. – К., 2005. – 196 с.; *Жигалкін І. П.* Установи як юридичні особи: монографія. – Харків: Право, 2010. – 168 с.;

4. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.;

5. *Астахов В. В.* Правовое регулирование функционирования в Украине высших учебных заведений, основанных на негосударственной форме собственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Астахов Виктор Викторович. – Х., 1999. – 178 с.

Бобик Ірина Ігорівна,
аспірант кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету ім. І. Франка

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Зважаючи на події, що сколихнули Україну протягом останнього року, активізація благодійності на її теренах є абсолютно природною реакцією громадськості. Згуртованість українського народу, який об'єднав свої сили в прагненні допомагати і підтримувати, потребує водночас і юридично правильного оформлення та реалізації такої благодійної мети. Одним зі суб'єктів благодійної діяльності, правова основа функціонування якого врегульована нормами вітчизняного законодавства, є благодійна організація.

03 лютого 2013 року набрав чинності Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 року № 5073-VI (далі – Закон), який є нормативною базою в регулюванні благодійної діяльності.

Відповідно до ст. 1 згаданого вище Закону благодійна організація – це юридична особа приватного права, встановчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», як основну мету її діяльності [1]. Оскільки відповідно до означення благодійна організація є юридичною особою приватного права, то можна зробити висновок про те, що для характеристики благодійної організації, її ознак, необхідно опиратися також і на норми Цивільного та Господарського кодексів України.

Таким чином, на основі наведеного вище визначення, можна визначити дві групи ознак, що притаманні будь-якій благодійній організації:

1) загальні ознаки, тобто ті, якими наділені всі юридичні особи приватного права:

2) спеціальні ознаки, що характеризують благодійну організацію як особливий організаційно-правову форму юридичної особи.

Згідно з ст. 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Зважаючи на те, що із наведеного вище визначення юридичної особи практично неможливо виділити інші суттєві її ознаки, окрім легалізації, з метою детальнішого аналізу необхідно звернутися до напрацювань вчених, які досліджували дану проблематику [2].

Загалом в цивільничій навці відсутній уніфікований підхід до питання класифікації ознак юридичної особи. Зокрема, окремі науковці пропонували поділяти їх на передумовні та якісні. Одні з ознак юридичної особи мають значення передумов визнання організації юридичною особою, а інші – значення якостей юридичної особливості організації. Організаційна єдність та відокремлене майно – це передумови, участь в цивільному обороті від свого імені та самостійна майнова відповідальність – якісні ознаки юридичної особовості юридичної особи. Використовується також поділ ознак юридичної особи на обов'язкові та факультативні. Обов'язковою визнається легалізація. Усі інші – факультативні, оскільки можуть мати різне значення для різних видів юридичних осіб.

В даному випадку ми погоджуємось із позицією В.М. Кравчука, який вказує на те, що легалізацією не повинна визнаватися ні ознакою юридичної особи, ні елементом її поняття, алже при цьому «не береться до уваги, що до державної реєстрації засновник вчиняє юридичні дії організаційного характеру, які в сукупності називаються створенням юридичної особи... За діючим законодавством реєструються, власне, суб'єкти – юридичні особи, а не їх установчі документи, тому на момент реєстрації необхідно, щоб організація вже відповідала певним вимогам, за наявності яких вона може бути визнана юридичною особою. Реєстрацією лише завершується складний процес створення юридичної особи» [5, С.39-40]. Тому реєстрація є лише необхідною умовою отримання відповідним утворенням статусу юридичної особи.

У ШК України запропоновано поділити юридичних осіб на два види – юридичні особи публічного і юридичні особи приватного права (ч. 2 ст. 81). Водночас зазначається, що юридичні особи приватного права можуть бути як підприємницькими, так і непідприємницькими (ст.ст. 83, 84, 85) [2].

Аналіз положень статей 84 і 85 ШК України дає підстави стверджувати про те, що основою при розмежуванні юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі покладеє є мета діяльності конкретного суб'єкта. Зокрема, на противагу підприємницьким, непідприємницькі юридичні особи не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Даний критерій визнаний центральним, зокрема, в працях таких вчених, як І.Ю. Красько, І.П. Гершніков, А.П. Сергєєв, Ю.К. Толстой та інші.

Однак, не всі науковці-цивілісти погоджуються з даною точкою зору. На думку К.П. Беляєва, головна відмінність підприємницьких організацій від непідприємницьких в тому, що для підприємницьких організацій господарська діяльність є основною, а для непідприємницьких – допоміжною, яка забезпечує їх участь в майновому обороті. Крім того, цивільно-правовий статус непідприємницьких організацій має довготривалий характер [7, С. 37]. З точки зору М. Кошкіної, підприємницькі юридичні особи не можна відмежовувати від непідприємницьких тільки за принципом спрямованості або неспрямованості діяльності на одержання прибутку [8, С. 87].

З позиції Ю.Г. Басіна, в основу поділу юридичних осіб на підприємницькі й непідприємницькі повинен братися тільки критерій юридичної можливості чи неможливості розподілу чистого доходу між засновниками (учасниками) юридичної особи [6, С. 9].

У своєму дисертаційному дослідженні на тему «Правове положення благодійних організацій в Україні» О. Літвіна підтримує позицію окремих науковців, відповідно до якої вихідним у визначенні непідприємницької

організації є те, що основною метою чи цілями її створення є досягнення суспільних благ (користі), тобто «виконання того чи іншого змістовного завдання, так званої місії, що з різних причин може мати «негрошову» цінність для засновників» [9, С. 60-61].

З даною точкою зору важко погодитися, оскільки досягнення суспільних благ (користі) не завжди виступає метою діяльності непідприємницької організації. Наприклад, політична партія або ж кредитна спілка, які відповідно до законодавства України не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (членами). Метою їх діяльності є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян (політична партія) або задоволення потреб членів в взаємному кредитуванні та наданні інших фінансових послуг (кредитна спілка) [3]. Наведені вище приклади спростовують запропонований критерій розмежування юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі.

Слід звернути увагу на те, що визначення благодійної організації містить вказівку на основну мету благодійної організації, а саме здійснення благодійної діяльності в одній чи кількох сферах, визначених Законом. Волночас варто наголосити на тому, що в Законі міститься вказівка власне на основну мету благодійної організації, що, на перший погляд, не виключає можливості існування і додаткової мети в вигляді отримання прибутку учасниками. Однак визначення поняття «благодійна діяльність» містить положення, згідно з яким одержання благодійником прибутку, а також сплата будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара не передбачені.

Отже, можна зробити висновок, що благодійні організації є непідприємницькими юридичними особами приватного права.

Волночас чинне законодавство України паралельно містить ще одну класифікацію юридичних осіб на прибуткові та неприбуткові. Останні характеризуються наявністю власне основної мети діяльності в вигляді не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства і іншої діяльності, передбаченої законодавством (п. 14.1.121 ПК України) [4]. Ця ж термінологія (неприбуткова організація) застосовується в Господарському кодексі України [3].

Зважаючи на те, що лексично терміни «непідприємницький» та «неприбутковий» мають однакове змістове наповнення, паралельне існування двох класифікацій, основною розмежування в яких є мета діяльності, є недоцільним, що обумовлює необхідність формування єдиного понятійного апарату та підходів до виділення окремих категорій та груп.

На нашу думку, обираючи між наведеними вище класифікаціями, застосування останньої (поділ на прибуткові та неприбуткові організації, з певними уточненнями) є обґрунтованим з точки зору практики. Алже акцент в даному випадку робиться не просто на меті діяльності, а на **основній меті**. При цьому не забороняється отримання прибутку (доходу), однак при цьому він повинен спрямовуватися на реалізацію основної мети, а не, для прикладу, на розподіл між учасниками (членами) організації.

Наразі запропонований підхід не знайшов свого відображення на законодавчому рівні і не закріплений в положеннях вітчизняних законів. Однак, надання благодійним організаціям можливості самостійно на власний розсуд здійснювати господарську діяльність, отримуючи при цьому доходи, мало б поштовх для активнішого розвитку благодійної діяльності в Україні. В той же час, повинно бути нормативне закріплення обов'язку благодійної організації використовувати отриманий прибуток на реалізацію основної (статутної) мети.

Таким чином, висловлена позиція дає можливість провести розмежування майна, в тому числі грошові кошти, благодійної організації на дві групи: залучене та власне. До залученого слід віднести майно, в тому числі грошові кошти, отримані благодійною організацією в вигляді благодійної пожертви. Водночас власним є майно, передане засновниками благодійної організації, а також інші доходи, отримані нею від господарської діяльності. Проте, незважаючи на розрізненість джерел формування майна благодійної організації, спільним є напрямок його використання, а саме на реалізацію її основної мети.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що благодійна організація окрім загальних ознак, притаманних всім юридичним особам приватного права, наділена також і спеціальними ознаками. До останніх слід, першочергово, віднести наявність основної мети діяльності такої організації у вигляді благодійної діяльності в одній чи кількох сферах, визначених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Не заперечуючи існуючого підходу, вважаємо за доцільне передбачити на законодавчому рівні можливість отримання прибутку благодійною організацією для реалізації визначеної основної мети.

Література

1. Про благодійні організації та благодійну діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року // Голос України. – 2013. – 2 лют.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 року // Голос України. – 2003. – 12 бер.
3. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 року // Голос України. – 2003. – 14 бер.
4. Податковий кодекс України: Кодекс України від 2 грудня 2010 року // Голос України. – 2010. – 4 грудн.
5. Кравчук В. М. Соціально-правова природа юридичної особи : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / В. М. Кравчук. – Львів, 2000. – 186 с.
6. Басин Ю.Г. Юридические лица по Гражданскому кодексу Республики Казахстан: Понятие и общая характеристика. – Алматы: 1996. – 79с.
7. Беляев К.П. О делении юридических лиц на коммерческие и некоммерческие в гражданском законодательстве // Актуал. пробл. гражд. права / Под ред. М.И. Брагинского – М.: Статут, 1999. – 464с.
8. Кошкина М. К созданию условий для развития негосударственных некоммерческих организаций сферы культуры // Рос. эконом. журн. – 1999. – №11. – С. 87-90.
9. Літвіна О.Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Літвіна Ольга Юріївна. — Харків, 2003. — 190 с.

Довбиш Олександр Олександрович,
пошукувач кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного
університету України імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ МАЙНА ЯК ОБ'ЄКТУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Важливим для особи є не лише визначення правового режиму майна, що в неї є, а й те, яким чином вона набуває прав на це майно. І якщо наявність в особи майна піддається регулюванню за допомогою визначення прав на нього,

які вона має і, відповідно, які здійснює, тобто це відносини статичні, то потрапляння до особи майна є динамічними відносинами, тобто відносинами цивільного обороту. І в тому, і в другому випадку, маючи справу з цивільними правовідносинами, є потреба у встановленні сутності самого поняття майна. Адже від цього насамперед залежить те, яким чином особа набуває на нього прав та яким чином здійснює ці права. Це так, поскільки в обох випадках майно виступає об'єктом цивільних прав особи: в першому – зобов'язальних, або спадкових, а в другому – речових або виключних.

Як об'єкт права майно назване в ст. 177 ЦК серед інших об'єктів. Переважна схожість спостерігається між термінами «майно» та «речі», адже часто в ЦК вони вживаються як тотожні. Прикладом може слугувати ст. 655 ЦК, в якій йдеться про передачу майна за договором купівлі-продажу, яке одночасно названо й товаром. Водночас товаром зазвичай вважаються речі, а не сукупність прав та обов'язків, які становлять поняття майна за ст. 190 ЦК. Про безоплатну передачу майна за договором дарування йдеться й у ст. 717 ЦК, що так само, як і у випадку купівлі-продажу має розумітися як речі. Майно назване у ст. 759 ЦК і предметом договору найму, за яким передається в користування індивідуально визначена річ, яка повертається після припинення договору.

Між тим у всіх цих та інших випадках купувати і дарувати, здавати в найм та заставляти, відчужувати іншим чином можна не тільки речі, а й сукупність речей, тобто майнові комплекси. Останні ЦК України не регулюються, крім підприємства (ст. 191). Спеціальним законодавством (про приватизацію, про оренду) передбачається як предмет договору купівлі-продажу, оренди або об'єкт акціонування саме майнові комплекси. Є й інші майнові комплекси, наприклад, готельні, навчальні, житлові, ландшафтні тощо [1]. Тобто майновий комплекс не завжди має бути підприємницьким.

Якщо ж до майнового комплексу (єдиного майнового комплексу, підприємства) входять речі, майнові права та обов'язки, пов'язані єдиною метою їх використання за призначенням всього комплексу, то напевно таке твердження не може однозначно бути прийнятним для майна як сукупність прав та обов'язків.

З наведеного слідує, що поняття майна посідає проміжне місце між речами та майновими комплексами, часто ототожнюючись як з першими, так і з другими. Напевно, це й послугувало підставою для думки про те, що майно не є окремим об'єктом права [2], що воно є збірним поняттям [3]. Грунтовність аргументів на користь такого бачення майна є очевидною і, більше того, український законодавець не надає підстав для його спростування, крім того, що лише називає майно в якості окремого, при чому особливого, об'єкта права, не розкриваючи те, в чому полягає його особливість. Внаслідок цього абсолютно правомірно ставляться питання про те, у яких випадках припустимо порівнювати поняття майна й речі, а в яких слід вести мову про майно виключно як про сукупність речей; чи може бути майно, що складається з (а) речі, (б) сукупності речей і (в) майнових прав і обов'язків? Чи є майном будь-яка комбінація цієї сукупності; як поєднуються в майні (у складі майна) речі й майнові права на них [4, с. 61] та ін.

Змішання розглядуваних понять (речей, майна, майнових комплексів) на рівні закону породжує чимало проблем на практиці. Особливо це пов'язане з тим, як визначити обсяг майна, а відтак – що до його складу входить. Якщо це майнові права та майнові обов'язки, як про це зазначається в ст. 190 ЦК, то яким чином визначатиметься їх вартість для того, аби майно було належним чином оцінено при його виступі в якості предмета договору (купівлі-продажу, найму тощо), або в разі виділу з нього частки (як це має місце при виході учасника з

господарського товариства), або при поділі майна (наприклад, між подружжям) та в інших правовідносинах, де об'єктом виступає майно. І якщо вартість речі визначити можна, і так само стосовно майнових прав, то вартість майна мусить визначатися як вартість всіх майнових прав, всіх речей, що входять до складу майна, зменшену на вартість майнових обов'язків, тобто боргів, які також є складовими майна.

Звертає на себе увагу, що за ГК України майно є сукупність речей та інших цінностей (ч. 1 та 2 ст. 139), з чого слідує, по-перше, що йдеться про учучевлені об'єкти, а не про майнові права; по-друге, відсутність вказівки на майнові обов'язки робить майно в розумінні ГК виключно активами без врахування боргів. Такий підхід принципово відрізняється з тим, що пропонує ЦК, і в тих випадках, коли майно буде виступати об'єктом цивільного обороту, або об'єктом поділу чи виділу, може настати ситуація, коли без врахування майнових обов'язків (боргів) якийсь із суб'єктів набуде переважного майнового становища в порівнянні з іншим. Останнє не допустимо і не відповідає не лише визначенню майна з ЦК, а й принципу справедливості.

Таким чином, поняттю майна важливо надати універсального визначення для його використання в правових механізмах всіх галузей законодавства. Для цього слід скористатися поняттям майна, наданим в ЦК.

Література

1. Печений О.П. Майнові комплекси в системі об'єктів нерухомого майна // Українське комерційне право. Актуальні питання правового регулювання відносин із приводу нерухомості: світовий досвід та вітчизняна практика - 2009. - № 9. – С.27-36.
2. Суханов Е.А. О понятии недвижимости и его влиянии на иные гражданско-правовые категории // Вестник гражданского права. – 2008. – № 4. [Электронный ресурс] // Справочная правовая система «КонсультантПлюс Проф».
3. Лапач В.А. Развитие представлений об имуществе // ЭЖ-Юрист. – 2006. – № 7. [Электронный ресурс] // Справочная правовая система «КонсультантПлюс Проф».
4. Цивільний і Господарський кодекси: 2004 – 2014 рр. : Монографія / за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2014.

Парута Юлія Іванівна,
здобувач НДІ приватного і підприємництва
ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ГРОМАДСЬКА СПІЛКА – НОВАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» внесло численні корективи в розуміння інституту об'єднань. Однією із таких є впровадження у наше законодавство незнаній дотепер юридичної конструкції громадської спілки, особливістю якої є те, що засновниками та членами такого об'єднання можуть бути юридичні особи приватного права.

У вітчизняній цивілістичній доктрині вже висловлювалися пропозиції щодо потреби в наданні юридичним особам можливості виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань. Зокрема, таку позицію зайняли Менджул М. В. [1, с. 75] та Кучеренко І. М. Окрім того, у правовій літературі зазначається,

що юридичні особи могли бути учасниками громадських організацій і раніше. Так, Законом України «Про об'єднання громадян» передбачався інститут колективного членства, під яким розумілася участь колективних суб'єктів, тобто юридичних осіб. Це можна побачити на прикладі Союзу адвокатів, який допускав можливість участі в цій громадській організації колегіальних членів – юридичних осіб [2, с. 278].

Натомість можливість бути засновниками та учасниками громадських об'єднань для юридичних осіб не знайшла однозначної підтримки у Верховній Раді України, оскільки не всі погоджувалися із такою перспективою для них. Наприклад, у висновку Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування від 30. 03. 2011 року зазначено, що право юридичних осіб бути засновниками громадських організацій не узгоджується з Конституцією України, адже відповідно до п. 1 ст. 36 Конституції «... саме громадяни України мають право на свободу об'єднання...» [3, с. 2]. Так, відповідно до ст. 36 Конституції України громадяни мають право створювати організації для здійснення захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних та культурних потреб. Але таку потребу мають не тільки фізичні, а й юридичні особи.

Тому вважаємо, що надання юридичним особам можливості виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань є правильним та сприятиме для кращої реалізації мети їхньої діяльності. У цьому контексті варто зазначити, що за даними Реєстру громадських об'єднань, із моменту набрання чинності Законом України «Про громадські об'єднання» зареєстровано приблизно 500 громадських спілок [4], а це свідчить про те, що надання можливості юридичним особам виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань є об'єктивною вимогою цього часу.

Та все ж які б не висловлювалися думки з приводу доречності чи недоречності надання юридичним особам таких можливостей, маємо справу із якісно новим учасником цивільно – правових відносин. А оскільки правове становище таких суб'єктів є практично невивченим, необхідно дослідити правову природу громадської спілки та визначити, якими особливостями наділена громадська спілка порівняно із іншим, законодавчо передбаченим видом громадського об'єднання громадською організацією. Потрібно проаналізувати і те, які конкретно об'єднання юридичних осіб вправі визнаватися громадськими спілками.

Дослідження варто почати із легального визначення громадської спілки, котре надається Законом України «Про громадські об'єднання». Відповідно до п. 4 ст. 1 цього Закону «громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи» [5]. Якщо громадська спілка є громадським об'єднанням, то вона створюється з метою, з якою створюється громадське об'єднання, а саме: для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Наступне, що можна вивести із законодавчої дефініції, - це суб'єктний склад. Відповідно засновниками та учасниками можуть бути юридичні особи приватного права, а фізичним особам надана можливість бути тільки учасниками громадської спілки. Окрім того, не здійснюється поділ юридичних осіб – засновників та учасників громадської спілки на підприємницькі та непідприємницькі, а отже, їх засновниками та учасниками можуть бути як перші, так і другі.

Проаналізувавши Закон України «Про громадські об'єднання», можна виокремити конкретніші вимоги до складу засновників. Так, засновниками

громадської спілки можуть бути громадські об'єднання, але тільки ті, які прийняли рішення здійснювати свою діяльність зі статусом юридичної особи та іноземні юридичні особи. Визначається Законом і категорія осіб, яким забороняється бути засновниками громадської спілки. Зокрема, до них відносяться: політичні партії; юридичні особи, щодо яких прийнято рішення про їх припинення або які перебувають у процесі припинення; юридичні особи, єдиним засновником яких є одна і та сама особа; юридичні особи, якщо її засновник або власник істотної участі внесені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, чи щодо яких застосовано міжнародні санкції.

У цьому зв'язку не можна не згадати і про ч. 2 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання», якою передбачено, що громадське об'єднання «...за організаційно – правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка». Проведений законодавцем поділ цих юридичних осіб, на нашу думку, є не виправданим. Вважаємо, що найбільш влучно з цього приводу висловлюється Кочин В. В., який стверджує, що цей поділ є недоцільним, адже єдино відмінністю між такими юридичними особами є вимоги до їх засновників [6, с. 245].

Щоб краще зрозуміти правову природу громадської спілки, необхідно проаналізувати правові норми щодо громадських спілок, які закріплені в Законі України «Про громадські об'єднання». Законом визначається, що юридична особа бере участь в утворенні громадської спілки через свого керівника або іншого уповноваженого представника, який діє на підставі довіреності для вчинення дій щодо утворення громадської спілки. Під час здійснення реєстраційних дій до переліку необхідних документів, які подає громадська організація, громадська спілка додатково подає документи, що містять відомості щодо структури власності засновників. А якщо засновниками громадської спілки є іноземна юридична особа, подається ще й легалізований у встановленому порядку документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місця знаходження.

Законом не виокремлюються конкретні права та обов'язки щодо громадських спілок, вони є загальними для усіх громадських об'єднань. Громадські спілки, як і громадські організації, які набули статусу юридичної особи можуть бути учасниками цивільно – правових відносин, набувати майнові і немайнові права, займатися підприємницькою діяльністю тощо. Тільки в п. 2 ст. 24 Закону закріплено, що окремі функції щодо управління майном громадського об'єднання можуть передаватися громадським спілкам, які утворені громадськими об'єднаннями, що передають їм такі правомочності [5].

Такими є особливості правового статусу громадських спілок, встановлені в Законі України «Про громадські об'єднання». Нами не зачіпалися загальні положення щодо створення, здійснення окремих реєстраційних дій чи дій, пов'язаних із повідомленням про створення, провадження ними своєї діяльності, в т.ч. і підприємницької, оскільки вони нічим не відрізняються від загальних положень щодо усіх громадських об'єднань.

Отже, вищенаведене ще раз підтверджує думку, яка побутує в наукових колах - основною відмінністю громадської спілки від громадської організації є суб'єктний склад. Звісно, до громадських спілок висуваються певні додаткові вимоги в процесі їх реєстрації та провадження діяльності, однак в основному вони пов'язані знову ж таки із суб'єктним складом, тому виокремлювати їх як окремі відмінності недоцільно.

Вважаємо за необхідне звернутися до даних Реєстру громадських об'єднань, оскільки дослідивши його можна зрозуміти, з якою конкретно метою

створюються громадські спілки та особливості засновницького складу. У ньому є зареєстровані такі громадські спілки: «Всеукраїнська асоціація власників та селекціонерів коней гуцульської породи», «Обласне об'єднання землевпорядників та геодезистів Хмельниччини», «Українська медико - фармацевтична асоціація», «Труханів острів», «Об'єднання національно – культурних товариств «Єдність» та багато інших. Коло їхньої діяльності є найрізноманітнішим, це і збереження породи гуцульських коней, і професійна спрямованість, і охорона природи, і освітньо та культурно – виховна. А перелік засновників є ще різноманітнішим, так ними є товариства з обмеженою відповідальністю, приватні акціонерні товариства, публічні акціонерні товариства, корпорації, благодійні організації, громадські організації і т.п. Також, з аналізу даних Реєстру громадських об'єднань випливає, що більшість громадських спілок бажає здійснювати свою діяльність зі статусом юридичної особи, однак займатися підприємницькою діяльністю, поки що, прагне не значна кількість громадських спілок [4].

Закономірно, постають питання: «Що саме має визнаватися громадською спілкою? Чи усі об'єднання, засновниками яких виступають юридичні особи, будуть визнаватися громадськими спілками?» Адже, наприклад, в організаціях роботодавців, асоціаціях кредитних спілок, об'єднаннях страховиків засновниками та учасниками також можуть бути юридичні особи.

Дійсно, засновниками організацій роботодавців, асоціацій кредитних спілок, об'єднань страховиків є юридичні особи, але до таких юридичних осіб висуваються певні вимоги щодо їх якісного складу. Наприклад, засновниками організацій роботодавців мають бути роботодавці, асоціацій кредитних спілок – кредитні спілки, об'єднання страховиків – страховики котрі є фінансовими установами. Тому вбачається нелогічним визначати їх як громадські спілки. Якщо на підставі суб'єктного критерію було виокремлено громадську спілку, то чому на цій самій підставі, але уже за якісним складом, не можна виокремлювати інші об'єднання юридичних осіб. На нашу думку, громадською спілкою мають визнаватися ті об'єднання юридичних осіб, до засновників або учасників яких не ставляться спеціальні вимоги, які наділені ознаками громадського об'єднання і мають на меті досягнення певних суспільно корисних результатів.

З приводу того, котрі саме суб'єкти мають визнаватися громадськими спілками, то дискусійною є норма Прикінцевих положень Закону України «Про громадські об'єднання», в якій закріплено, що спілки громадських організацій легалізовані на день введення цього Закону в дію, визнаються громадськими спілками, утвореними на підставі цього Закону [5]. Але незрозумілими залишається таке: якщо засновниками таких спілок були фізичні особи, то чи потрібно буде змінювати суб'єктний склад, чи буде зроблено виняток із правил?

На підставі окресленого вище можна зробити наступні висновки:

- надання права юридичним особам бути засновниками та учасниками громадських спілок є виправданим кроком та служитиме для кращої реалізації ними мети діяльності;

- засновниками та учасниками громадської спілки можуть бути як підприємницькі, так і непідприємницькі юридичні особи, в т.ч. громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, а також іноземні юридичні особи;

- основною відмінністю громадської спілки від громадської організації є суб'єктний склад. Звісно, до громадських спілок висуваються певні додаткові вимоги в процесі їх реєстрації та провадження діяльності, однак в основному вони пов'язані з суб'єктним складом;

- встановлений законодавцем поділ за організаційно – правовою формою є недоцільним, адже здійснювати його на підставі суб'єктного критерію навряд чи є правильним;

- не всі об'єднання, засновниками або учасниками яких є юридичні особи, повинні визнаватися громадськими спілками. Громадською спілкою є ті об'єднання юридичних осіб, до засновників або учасників яких не висувають спеціальних вимог щодо їх якісного складу, які наділені ознаками громадського об'єднання і мають на меті досягнення певних суспільно корисних результатів. Окрім того, громадською спілкою згідно з нормами Закону України «Про громадські об'єднання» є спілки громадських організацій.

Зрозуміло, що навколо нового учасника цивільно – правових відносин будуть, і надалі, проводитися наукові розвідки, але на цьому етапі їхнє створення є виправданим та таким, що задовольняє сучасні вимоги, а підтвердити чи спростувати це зможе тільки практика їхньої діяльності.

Література

1. Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Марія Василівна Менджул. – Київ, 2011. – 254 с.

2. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: дис. доктора юрид. наук : 12.00.03 / Ірина Миколаївна Кучеренко. – К., 2004. – 468 с.

3. Висновок Комітету Верхової Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування від 30. 03. 2011 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38911

4. Реєстр громадських об'єднань. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rgo.informjust.ua/>

5. Про громадські об'єднання: Закон України [прийнятий 22. 03. 2012 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

6. Кочин В. В. Сучасні проблеми цивільно - правового регулювання статусу громадських організацій в Україні [Текст] / В. В. Кочин // Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу: науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті О. А. Пушкіна (26 травня 2012 р.). - Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. - С. 244-247.

Наукове видання

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ
НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ**

**Збірник наукових праць
За заг. ред. М. К. Галянтича**

Відповідальний за випуск – В. В. Кочин
Дизайн обкладинки – С. В. Максименко, М. В. Бернацький

Підписано до друку 22.01.2015. Формат 60 x 84/16.
Гарн. Times New Roman. Обл.- вид . арк. 5,6 Зам № 15-002
Офс. друк. Папір офс. № 1 Тираж 300 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2233 від 05.07.2005